

HET LEVENDE HOOFD

Sprekende en bewegende hoofden in Oud- en Middellijerse literatuur

Iris M. Wortman
Keltische Talen en Cultuur
Universiteit van Utrecht
Eindhoven, 2005

Inhoudsopgave

Woord vooraf	3
1. Introductie	4
2. Reicne Fothaid Canainne	7
3. Togail Bruidne Da Derga, Recensie II en III	13
4. Táin Bó Cúailnge, Recensie I en II	20
5. Sanas Cormaic	28
6. Aided Finn	33
7. Cath Almaine	37
8. Talland Étair	47
9. Finn en de Verschijningen	52
10. Buile Suibhne	58
11. Conclusie	63
12. Bibliografie	66
Appendix: Gebruikte afkoringen	70

Afbeelding voorpagina: hoofd uit Mšecké Žehrovice, Bohemen

Woord vooraf

En dan een scriptie schrijven...

In eerste instantie wilde ik een scriptie schrijven over één of ander taalkundig verschijnsel, daar mijn liefde voor taalkunde mij naar deze studie heeft gebracht. Maar omdat ik niet wilde dat mijn ouders, mijn man en mijn vrienden, die weinig tot niets van taalkunde afweten, na een paar woorden verveeld zouden afhaken, besloot ik een ander onderwerp te kiezen. Het moest iets zijn dat zou spreken tot de verbeelding, maar ook iets waar daadwerkelijk onderzoek naar te doen was. Na eens gelezen te hebben over een Keltisch heiligdom in Roquepertuse, waarvan op pagina 32 een afbeelding te vinden is, werd ik nieuwsgierig naar een enigszins luguber thema, namelijk dat van afgesneden hoofden. Met het materiaal dat ik verzamelde ben ik aan het schrijven geslagen en ging ondertussen op zoek naar een scriptiebegeleider. Omdat het vinden van een begeleider uiteindelijk nogal wat voeten in aarde heeft gehad begon ik, om mijn kostbare tijd niet te verdoen, maar vast met schrijven. Met hetgeen ik reeds had geschreven heeft Dr. Bart Jaski mij doorverwezen naar mijn huidige scriptiebegeleidster, Dr. Jacqueline Borsje, die mij vanaf dat moment vele malen op het juiste spoor zou zetten. Zij adviseerde mij om driekwart van hetgeen ik reeds geschreven had te schrappen en mij te concentreren op Oud- en Middellijerse literatuur. Aan de ene kant teleurgesteld omdat ik al zoveel werk had verzet, maar verder opgelucht omdat ik wist welke kant ik nu op moest, ben ik opnieuw begonnen. Ondertussen was het academisch jaar al een eind gevorderd. Dat de scriptie dat jaar dan ook af zou komen, was niet meer te realiseren. Misschien dan in de herfst van het academisch jaar er op. In de herfst was het echter zo druk op het werk dat het dan vast rond kerst zou zijn. Toen echter, kwam het er niet van, omdat mijn huis werd gerenoveerd. In de lente waren familieperikelen de oorzaak van nieuwe vertragingen. Maar nu, aangekomen in de zomer van 2005, is het dan toch zover gekomen: de afstudeerscriptie, het eindprodukt van mijn studie, dat hier voor u ligt.

1 Introductie

1.1 Inleiding

<i>Pen a borthaf ar fu nhu, Pen Urien llary llywiai llu; Ac ar ei fron wen frân ddu.</i>	I carry a head at my side, Head of generous Urien who rules the host; And on his white breast a black raven.
<i>Pen a borthaf ar fy ysgwydd; Ni'm arfollai waradwydd. Gwae fy llaw llad fy arglwydd.</i>	I carry a head on my shoulder; Shame did not embrace me. Woe to my hand for striking my lord. ¹

De bovenstaande passages zijn afkomstig uit een Welsh lofdicht uit de 9^e eeuw.² De spreker heeft het hoofd van Urien, zijn leider, van zijn lichaam afgesneden en meegenomen nadat Urien gevallen is in de strijd. Hij heeft dit waarschijnlijk gedaan om te voorkomen dat de tegenstander het hoofd bij wijze van oorlogstrofee meeneemt, mogelijk om het te onteren.³ De klassieke schrijvers Strabo⁴ en Diodorus Siculus⁵ schreven een aantal eeuwen eerder al over het gebruik van Kelten om de hoofden van tegenstanders mee te nemen om ze aan de muur te nagelen, of om ze te balsemen en ze te laten zien aan bezoekers.⁶ In Middeleeuwse Ierse teksten vinden we tientallen voorbeelden van het meenemen van hoofden van tegenstanders na de strijd, als trofee en om ze bijvoorbeeld op staken te zetten.⁷ Daarnaast zijn er een aantal teksten waarin het hoofd na de onthoofding nog iets doet. Het spreekt bijvoorbeeld, bloost of slaat zijn ogen op. Deze hoofden zijn in staat tot handelen en zijn derhalve niet werkelijk dood te noemen; het zijn levende hoofden. Dit soort hoofden, en wat ze doen, staat centraal in dit onderzoek.

1.2 Opzet onderzoek

In de komende hoofdstukken worden verschillende Ierse teksten besproken, allen afkomstig uit de Middeleeuwen, waarin een afgeslagen hoofd spreekt of handelt. De vraag, die in deze scriptie centraal staat, luidt als volgt: Wat is de functie van het levende hoofd in Oud- en Middeliere teksten? In het licht van deze vraag worden teksten besproken, waarin levende

¹ Ford 1974, pp. 100 – 105, vers 109 en 115, editie en vertaling.

² Dillon & Chadwick 1967, p. 213.

³ Ford 1974, p. 103.

⁴ Strabo leefde van 64/63 v Chr. – 21 na Chr.

⁵ Diodorus Siculus schreef tussen 60 – 30 voor Chr.

⁶ Koch & Carey 2000, pp. 12-19.

⁷ Zie o.a. Koch & Carey 2000: 'The Story of Mac Dá Thó's Pig & Hound', pp. 68 – 75, 'Bricriu's Feast', pp. 76 – 105, 'The Death of Cú Chulainn', pp. 134 – 143, 'The Wooing of Étaín', pp. 146 – 165, 'The Boyhood deeds of Finn', pp. 194 – 201, 'Severed Heads at Feasts from the Finn Cycle', pp. 201 – 202.

hoofden voorkomen. Dit zijn, in chronologische volgorde: *Reicne Fothaid Canainne, Togail Bruidne Da Derga, Táin Bó Cúailnge, Sanas Cormaic, Aided Finn, Cath Almaine, Talland Étair, Finn en de Verschijningen en Buile Suibhne*.

De hoofdstukken zijn als volgt gestructureerd:

- 1 Introductie van de tekst
- 2 Samenvatting van de tekst
- 3 Analyse van de tekst
- 4 Conclusie,

In de analyse van de teksten wordt met nadruk gelet op de volgende aspecten:

- wat zegt / doet het hoofd
- wat is de aanleiding tot het spreken / handelen van het hoofd
- wat zijn de gevolgen van het spreken / handelen van het hoofd
- wie was de eigenaar van het hoofd
- waarom en hoe is deze persoon gestorven
- wat is de status en functie van deze persoon.

1.3 Verantwoording

De gebruikte Ierse teksten stammen uit de Oud- en Middelerse periode. De Oudierse periode loopt grofweg tot 900 en de Middelerse periode tot grofweg 1200.⁸ De teksten zullen zoveel mogelijk behandeld worden in chronologische volgorde. Deze chronologie wordt niet bepaald aan de hand van de datering van de manuscripten, maar aan de hand van de datering van de tekst. Het dateren van de teksten geschiedt onder andere op grond van de taal en op grond van andere factoren.⁹ Voorbeelden van deze factoren zijn of er in andere teksten naar de te dateren tekst verwezen wordt en of er in de te dateren tekst aan bepaalde gebeurtenissen gerefereerd wordt waarvan de datum bekend is.¹⁰ Er zijn echter ook factoren die het dateren van de tekst bemoeilijken.¹¹ Een tekst kan bijvoorbeeld in een bepaalde periode zijn opgesteld, maar pas eeuwen later worden overgeschreven, waardoor er bijvoorbeeld modernisering in voorkomen. Als er meerdere kopieën van een tekst zijn, kan dit worden achterhaald door de verschillende kopieën naast elkaar te leggen, maar als er maar weinig of geen ander materiaal beschikbaar is, kan dat niet. Een andere moeilijkheid in het dateren van teksten is dat vrijwel alle auteurs van proza anoniem zijn en dat veel gedichten zijn toegeschreven aan beroemde en soms zelfs fictieve personen zoals Oisín, Athirne of Colum Cille.¹² Tevens hebben veel auteurs een neiging tot archaïseren: de stijl en het taalgebruik van oude teksten wordt

⁸ Mac Eoin 1981, p. 109.

⁹ Mac Eoin 1981, pp. 109 – 137.

¹⁰ Mac Eoin 1981, pp.124 – 127.

¹¹ Mac Eoin 1981, pp. 113 – 115.

geïmiteerd. Dit blijft in veel gevallen echter beperkt tot een aantal woorden of een bepaalde grammaticale constructie.¹³ Verder moet er rekening mee gehouden worden dat er hoogstwaarschijnlijk verschillende dialecten zijn geweest binnen het Iers, waarvan het ene progressiever is en het andere conservatiever. Vanaf de 8^e eeuw is de geschreven taal aanzienlijk gestandaardiseerd en veranderde, naar men aanneemt, langzaam ten opzichte van de gesproken taal. Er is echter niets tot weinig bekend van de verhouding tussen de gesproken en geschreven taal.¹⁴ Een laatste factor is dat veel van de teksten zich gedurende een bepaalde periode hebben ontwikkeld.

Een aantal decennia geleden is binnen de Keltologie de opvatting ontstaan dat de Oud- en Middeliere teksten een afspiegeling zijn van een voorchristelijke Keltische maatschappij. Dit wordt ook wel de ‘Window on the Iron Age’ benadering genoemd.¹⁵ Deze verhalen en gedichten zijn echter (op)geschreven door monniken. Daarbij zijn ze in de eeuwen daarna vaak gekopieerd, zodat de manuscripten waarin de teksten gevonden zijn vaak jonger zijn dan de teksten zelf. De teksten kunnen door het kopiëren fouten bevatten. Er kunnen bijvoorbeeld veranderingen zijn aangebracht of stukken zijn weggelaten, bewust of onbewust. In hoeverre de betreffende verhalen nu een afspiegeling zijn van een oudere voorchristelijke Keltische maatschappij is moeilijk te bepalen. Allereerst zijn de verhalen opgeschreven door monniken, die vanwege hun christelijke identiteit, als de betreffende verhalen al werkelijk stammen uit een oudere periode, bepaalde veranderingen kunnen hebben aangebracht. Daarbij kan een verhaal de visie zijn van de schrijver van het verhaal op een vroegere periode en kan daardoor bijvoorbeeld geromantiseerd zijn, of juist het tegenovergestelde. De verhoudingen tussen literatuur en werkelijkheid zijn derhalve complex. Van de verhalen kan dus noch klakkeloos worden aangenomen dat het getuigen zijn van een vroegere voorchristelijke periode, noch dat zij zonder twijfel die samenleving, haar cultuur en haar gebruiken weerspiegelen.¹⁶

¹² Mac Eoin 1981, p. 113.

¹³ Mac Eoin 1981, p. 114.

¹⁴ Mac Eoin 1981, p. 114.

¹⁵ Sjöblom 2004, p. 61.

¹⁶ Zie voor meer informatie over het lezen van Oud- en Middeliere teksten in hun context Borsje 1998.

2 Reicne Fothaid Canainne

2.1 Introductie

Er zijn twee recensies van de proza introductie van *Reicne Fothaid Canainne*, ‘De reicne’¹⁷ van Fothad Canainne’. Recensie I, de Oudierse versie, is afkomstig van NLI, G7 en wordt ook wel ‘De dood van Fothath Canainne’ genoemd. Vernam Hull dateert de tekst in de eerste helft van de 8^e eeuw.¹⁸ Deze recensie bestaat uit een introductie in proza en citeert het eerste couplet van de *reicne*. De tweede recensie van de proza introductie is afkomstig van TCD, H.3.17. en stamt uit de Middeliere periode. De *reicne* komt uit RIA B.IV.2. Dit gedicht wordt door Kuno Meyer eind 9^e of begin 10^e eeuw gedateerd.¹⁹ De editie en vertaling van Recensie I van de proza introductie is van Vernam Hull.²⁰ De edities en vertalingen van Recensie II van de proza introductie en de *reicne* zijn van Kuno Meyer.²¹

2.2 Samenvatting

In de proza introductie van Recensie I is Fothad Canainne de leider van een *fian*, een groep krijgers, in Connacht. Zijn tegenstander is Ailill mac Eogain, leider van een *fian* in Munster. Ze strijden al geruime tijd tegen elkaar. Hoewel Fothad mooier is dan Ailill, is Ailills vrouw mooier dan die van Fothad. Namens Fothad gaat Falbe Flann naar Ailills vrouw toe om naar haar hand te dingen. Zij eist dat haar een bruidsprijs betaald wordt, bestaande uit een zak goud, een zak witgoud en een zak brons. Fothad stemt in en de vrouw gaat met hem mee. Ailill gaat dan met zijn *fian* Fothad achterna. Diezelfde nacht wordt Fothad gedood en onthoofd als de beide leiders elkaar bevechten. De vrouw gaat dan naar Fothad toe en zijn hoofd spreekt de *reicne*. Daarvan wordt het eerste couplet geciteerd en hiermee eindigt het verhaal.

Recensie II van de proza introductie is uitgebreider dan die van versie I. Deze recensie is, zoals al gezegd, jonger dan de *reicne* en de proza introductie van Recensie I. Fothad Canainne is ook hier de leider van een *fian* in Connacht. Hij heeft drie broers, die ook allen Fothad heten. Er wordt uitleg gegeven over de betekenis van hun namen.²² De drie broers worden alledrie Fothad genoemd, maar heten daarnaast Óendia, Tréndia en Cáindia. Over

¹⁷ Een *reicne* is een soort gedicht.

¹⁸ Hull 1936, p. 400.

¹⁹ Meyer 1910, p. 1.

²⁰ Hull 1936, pp. 400 – 404.

²¹ Meyer 1910, pp. 1 – 21.

²² Ook in *Cóir Anmann* komt een verklaring van de namen van de drie Fothads voor. Zie Stokes 1897, pp. 377 en 421.

deze namen volgt ook een uitleg. Hun moeder is Fuinche, de dochter van Nár, hun vader is Lugaid Macnia of mac Con. Het verloop van het verhaal is vergelijkbaar met Recensie I.

De *reicne* bestaat uit 49 strofen.²³ De *reicne* wordt uitgebreid besproken in de analyse, daarom geef ik er hier geen samenvatting van. De *reicne* wordt niet, zoals gesteld wordt in beide proza introducties, door het hoofd van Fothad gezongen, maar door een spookverschijning van Fothad:

“*síabra mo c[h]obra, mo gné*”

“my speech, my shape are spectral.”²⁴

2.3 Analyse

Het hoofd dat spreekt in dit verhaal is het hoofd van Fothad Canainne. Deze Fothad wordt *rígféinnid*²⁵ genoemd, ‘leider van een krijgersbende’.²⁶ In beide versies wordt Fothad Canainne erg mooi van gestalte genoemd. Hij heeft een vrouw, maar die is niet zo knap als de vrouw van zijn tegenstander, met wie hij al jaren strijd levert. Hij wil daarom dat zij met hem wegloopt. Nagy zegt hier het volgende over:

‘Although the fénnid may achieve fame and notoriety on his own, he is wont to seek persons or objects that will represent him authoritatively, signs that he can manipulate or call his own, but which are often beyond his control or even in the control of another. In this case, that sign, the acquisition of which would make Fothad even more famous (...) is the wife of another fénnid.’²⁷

De vrouw weet wat ze waard is en eist een waardevolle bruidsprijs, die Fothad haar ook geeft. Zowel uit de proza introductie als uit het gedicht blijkt dat hij vele bezittingen heeft. Zijn krijgers hebben volgens de beide introducties bijvoorbeeld allemaal klinknagels van goud, witgoud en brons in hun speren. De bruidsprijs wordt betaald uit die nagels. Zelf bezit Fothad een kostbare uitrusting en vele schatten. Die worden beschreven in strofe 24 - 40 van de *reicne*.²⁸ Onder de meest bijzondere schatten behoren een schild waarop men eden pleegt te zweren, een speld van Cailte die geluk brengt en een aantal sieraden die door Nia Nár zijn meegenomen van overzee.²⁹ Daarbij heeft hij een *fidchell* spel, een bordspel, dat zeer

²³ Meyer 1910, pp. 10 – 17.

²⁴ Meyer 1910, pp. 16 – 17, editie en vertaling.

²⁵ Meyer 1910, p. 4.

²⁶ In *Bruiden Átha Í* wordt Fothad Canainne uitgenodigd bij Finn. Omdat het een *geis*, ‘taboe’ is voor Fothad Canainne om te drinken als hij niet in aanwezigheid van afgeslagen hoofden is, gaat Finn op pad om iemand te doden. Tegelijkertijd gaan Fothads zuster Téite en haar man op weg naar het feest dat Finn ter ere van haar broer geeft. Finn, die ondertussen op pad is om een hoofd voor Fothad te halen, komt het echtpaar tegen en gooit zijn speer naar de man, teneinde hem te doden. Hij raakt echter zowel hem als Téite en beide worden gedood. Dit voorval zorgde voor een levenslange vijandschap tussen Finn en Fothad. Zie Ó hÓgáin 1988, pp. 39 – 40.

²⁷ Nagy 1997, pp. 299 – 300.

²⁸ Meyer 1910, pp. 14 – 17.

²⁹ Mogelijk is er een verloren gegaan verhaal genaamd *Echtrae Crimthainn Nia Náir*, dat verhaalt over de herkomst van deze sieraden, zie voor meer informatie Borsje 2004.

gedetailleerd wordt beschreven. De maker ervan zou Turbe, een beroemde goudsmid, zijn geweest. Iets meer dan een derde van de *reicne* gaat over de uitrusting en bezittingen van Fothad; ze zijn een belangrijk onderdeel van het gedicht. Zeven strofen gaan over het topstuk, het *fidchell* bord.

Fothad laat zijn bezittingen na aan de vrouw van Ailill: *ber lat m'fadhb*, 'draag mijn buit met je (mee)'³⁰. Hierna begint de uitgebreide beschrijving van die schatten. Hiermee zorgt hij voor haar en voor haar kinderen:

*“Dia mba trepar imma lóg, glé lim do c[h]lann ní ba trógh,
ma duscoisis, aicde druit, ní bo cres nach cinél duit”*

“If thou be cunning as to its price, 'tis plain to me thy children will not be miserable; if thou hoard it, a close treasure, no race of thine will be in want.”³¹

Hij heeft zijn aardse bezittingen nagelaten; ook aan andere aspecten van zijn nagedachtenis wordt aandacht besteed:

*“Atá mo corpán crúach i taobh Letrach dá mbrúach,
atá mo cenn nighe eitir fienna for garbhslighe.”*

“My bloody corpse lies by the side of the Slope of two Brinks, my head all unwashed is among warrior-bands in fierce slaughter.”³²

(...)

*“Imusráidhfí neach nach ré reicne Fotha[i]d Canainne,
Mo c[h]obrad frit ní hinglae má inráithe mo thimna.”*

“Some one will at all times remember the *reicne* of Fothad Canainne; My discourse with thee shall not be unrenowned, if thou consider my bequest.”

*“In dul bidh coimtig mo lecht rosáiter mai, menn i fert,
ní hescor sáitha atchi dot [f]ochuidh íer t'inmuini.”*

“Since my grave will be frequented, let a ... be placed, a conspicuous tomb; no loss of labour thou seest from thy trouble after thy love.”³³

Fothad geeft aan dat zijn lichaam en zijn hoofd nog op het slagveld liggen. Fothad vraagt aan de vrouw om voor een graf en mogelijk een gedenkteken³⁴ te zorgen. Hij benadrukt dat zijn hoofd ongewassen op het slagveld ligt. Mogelijk is het gebruikelijk of in ieder geval gewenst dat zijn hoofd gewassen wordt. In *Cath Almaine*, dat wordt besproken in hoofdstuk 7, komt in één van de recensies voor dat het hoofd van Fergal na zijn dood een maaltijd krijgt

³⁰ Meyer 1910, pp. 12 – 13, editie, eigen vertaling op basis van Meyer 1910.

³¹ Meyer 1910, pp. 16 – 17, editie en vertaling.

³² Meyer 1910, pp. 10 – 11, editie en vertaling.

³³ Meyer 1910, pp. 16 – 17, editie en vertaling.

³⁴ *Mai* wordt door Meyer niet vertaald, hij geeft aan dat er mogelijk *m'ainm*, 'mijn naam' heeft moeten staan. In deze context zou het ook vertaald kunnen worden als 'mijn grafscript'.

voorgeschooteld, gewassen wordt en daarna gekamd. Mogelijk doelt Fothad op een vergelijkbare gewoonte om een hoofd te wassen en kan dit gezien worden als een onderdeel van de handelingen die bij zijn uitvaart horen, zoals bijvoorbeeld het maken van een graf en mogelijk het plaatsen van een gedenkteken. Daarnaast noemt hij de *reicne* zelf ook als onderdeel van zijn nagedachtenis, omdat er altijd iemand zal zijn die zich de *reicne* zal herinneren. Middels de *reicne* heeft Fothad er dus voor gezorgd dat zijn bezittingen worden overgedragen, zijn graf en mogelijk gedenkteken worden opgemaakt, dat er op de juiste wijze met zijn lichaam en hoofd wordt omgegaan en dat zijn naam herinnerd wordt door een ieder die zich de *reicne* herinnert.

Naast Fothads rijkdommen wordt er in de *reicne* veel aandacht besteed aan het gevecht dat zojuist heeft plaatsgevonden bij Linn Féic. Fothads spookverschijning vertelt dat zijn krijgers kundig en dapper hebben gevochten. Ook vertelt hij over zijn eigen vechtkunsten, bijvoorbeeld dat hij lange tijd in zijn eentje tegen een grote meerderheid stand heeft gehouden. Uiteindelijk valt hij echter in een tweegevecht met Ailill. We komen te weten dat niet alleen Fothad, maar ook Ailill in dit laatste gevecht is omgekomen; ze hebben elkaar gedood.

Fothad prijst zijn krijgers voor hun vechtkunsten en betreurt hun dood. Eén van de krijgers die bij naam genoemd wordt, is zijn bekerdrager Falbe. Fothad vertelt dat Falbe in een gevecht met Ailills bekerdrager is omgekomen. In het vers daarna staat het volgende:

“Saeth már fri luga dige, bitscaradh fri tromthuile.”

“O great distress from lack of drink, the parting for ever from copious plenty.”³⁵

Hij betreurt het verlies van zijn bekerdrager en daarbij betreurt hij ook in zijn dood het verlies van eten en drinken.

Het bovenstaande geeft een beeld van het leven van Fothad Canainne, dat bestaat uit vechten, het roven van bezittingen, vrouwen en lekker eten en drinken. Dit aardse leven heeft hem echter weinig goeds gebracht voor het hiernamaals:

*“Scarfid frit céin mo chorp toll, m’anum do pienadh la donn,
serc bethu cé is miri, ingi adradh Rígh nimhi.”*

*“My riddled body must part from thee awhile, my soul to be tortured by the black demon.
Save (for) the worship of Heaven’s King, love of this world is folly.”³⁶*

Fothad geeft aan dat al zijn bezittingen en zijn aardse levensstijl niets waard zijn, omdat hij God niet aanbeden heeft en hem nu de hel staat te wachten.

³⁵ Meyer 1910, pp. 12 – 13, editie en vertaling.

³⁶ Meyer 1910, pp. 16 – 17, editie en vertaling.

De omstandigheden die geleid hebben tot Fothads dood zijn duidelijk. Hij is omgekomen in een gevecht met zijn grootste tegenstander Ailill. Het lijkt echter alsof er ook nog andere krachten in het spel waren:

*“Rodelbad dún, trúagh ar fecht for Féicc doroirnedh ar lecht,
imonróiraid, bág ma liúin, totim la hóga aniúil.”*

“It was destined for me, – unhappy was my journey! – at Féic my grave had been marked out; it was ordained for me – O sorrowful fight! – to fall by warriors of another land.”

(...)

*“Atá[a]t immunn san c[h]an, mór fodb asa fordercc bol,
dremhan inathor dímar, nodusnigh an Mórríoghan.”*

“There are around us here and there many spoils whose luck is famous; horrible are the huge entrails which the Mórrígan washes.”

*“Donárlaith do bil óige, isí cotanasóide,
is mór do fodboibh nigius, dremhan an caisgen tibhes”*

“An evil guest has visited us,³⁷ ‘tis she who has egged us on; many are the spoils she washes, horrible the hateful laugh she laughs.”³⁸

Fothad zegt in het bovenstaande dat zowel het gevecht als zijn dood waren voorbestemd. Hij was gedoemd te sterven bij Linn Féic. Bij dit gevecht heeft ook de oorlogsgodin Mórrígan een rol gespeeld, zij zou de krijgers tegen elkaar hebben opgehitst tot dit gevecht.

In het laatste vers staat het volgende:

*Is é in lon teimhen tibiús imc[h]omarc cáich bes hires,
It is the dusky ousel that laughs a greeting to all the faithful.³⁹*

De merel, een zwarte vogel, lacht een groet naar de gelovigen. De Mórrígan wordt vaak voorgesteld als een kraai of een raaf, ook een zwarte vogel. Hoewel ze in dit verhaal niet als vogel wordt voorgesteld is het mogelijk dat verondersteld wordt dat de toehoorders dit weten. In dat geval is er een sterk contrast tussen de zwarte merel, die een groet naar de gelovigen lacht in en de wrede lach van de Mórrígan die geassocieerd wordt met kraaien of raven. Dit contrast lijkt Fothads boodschap om God te aanbidden te versterken.

Fothad waarschuwt voor de hel, maar tevens waarschuwt hij de vrouw om niet met een dode te spreken, maar op tijd weg te gaan van het slagveld met zijn bezittingen:

*“Ná tuinthe aidc[h]e úath illeirc eter lectaibh cúan,
ní fiu cobraim fri fer marb, fodrium dot daim, ber lat m’fadb.”*

“Do not wait for the terror of night on the battle-field among the resting places of the hosts;

³⁷ Voor de vertaling van *donárlaith do bil óige* heb ik gekozen voor de vertaling van Jacqueline Borsje. Zie ook Borsje te verschijnen. Kuno Meyer vertaalt: She has come to us from the edge of a pillar.

³⁸ Meyer 1910, pp. 10, 11, 16 – 17, editie en vertaling.

³⁹ Meyer 1910, pp. 16 – 17, editie en vertaling.

one should not hold converse with a dead man, betake thee to thy house, carry my spoils with thee!”⁴⁰

(...)

“*Scarfath fri daonacht don mud ’sin madain íer maccánrud,*

Airc dot daim, sonn ní ainfe, dofíl deöidh na haidchi.”

“I shall now part from all that is human, in the morning after the band of youths.

Go to thy house, do not stay here, the end of the night is at hand.”⁴¹

Hij waarschuwt haar om snel te maken dat ze wegkomt, voor de schrik van de nacht komt, wat dat ook mag zijn,⁴² wellicht de Mórrígan. De *reicne* begint en eindigt met ‘*A ben, náchamaicillé!*’ ‘O vrouw, spreek niet tegen mij!’ Dit lijkt hier ook mee te maken te hebben, alsof hij haar wil zeggen dat ze goed moet luisteren, geen tijd moet verliezen met praten en dan snel weer weg moet gaan voor haar iets gebeuren kan en zowel zij als Fothads nagedachtenis in gevaar kunnen komen.

2.4 Conclusie

Fothad Canainne is een leider met de daarbij behorende status. Hij heeft vele bezittingen en is een goede vechter. Hij komt om in een gevecht, dat deels veroorzaakt wordt door een langlopende vijandschap en deels door toedoen van bovennatuurlijke krachten. Het hoofd spreekt volgens de proza introducties de *reicne*. In de *reicne* zelf komt echter naar voren dat het niet zijn hoofd is die spreekt, maar een geestverschijning van Fothad. Deze waarschuwt de vrouw om niet met een dode man te spreken en snel weg te gaan voor de ‘schrik van de nacht’ en de Mórrígan komen. Fothads geestverschijning wijst erop dat zijn hoofd ongewassen achter is gelaten op het slagveld, dat het dus niet de juiste behandeling heeft gekregen. Hij zorgt middels de *reicne* voor zijn nalatenschap en nagedachtenis. Hij geeft daarbij de boodschap mee dat het aardse leven niets betekent en dat men de hel te wachten staat als men God niet aanbidt. De geestverschijning sluit als het ware na de dood, voordat Fothads ziel naar het hiernamaals kan, het leven af en geeft een verworven inzicht, namelijk de noodzaak God te aanbidden, mee aan zijn nabestaanden.

⁴⁰ Meyer 1910, pp. 12 – 13, editie en vertaling.

⁴¹ Meyer 1910, pp. 12, 13, 16 – 17, editie en vertaling.

⁴² Zie Borsje te verschijnen voor meer informatie over de ‘schrik van de nacht’.

3 Togail Bruidne Da Derga, Recensie II en III

3.1 Introductie

Recensie II van *Togail Bruidne Da Derga*, ‘De verwoesting van Da Derga’s hal’, komt voor in de volgende handschriften:⁴³

- TCD, Yellow Book of Lecan, 14^e / 15^e eeuw YBL
- RIA, D IV 2, plm. 1300 D
- RIA, Lebor na hUidhre, 11^e / 12^e eeuw (begin ontbreekt) U

Fragmenten van Recensie II van *Togail Bruidne Da Derga* komen voor in de handschriften:⁴⁴

- BL, Egerton 92, 1453 E
- RIA, Book of Fermoy, 15^e eeuw F
- TCD, H 2.17, 15^e eeuw H
- TCD, Yellow Book of Lecan YBL2

Recensie III van *Togail Bruidne Da Derga* komt voor in de volgende handschriften:⁴⁵

- BL, Egerton 1782, 16^e eeuw Eg
- TCD H.1.14, 18^e eeuw H2

Togail Bruidne Da Derga is onder te verdelen in drie recensies.⁴⁶ Recensie I is de versie van een handschrift dat verloren is gegaan: *Cin Dromma Snechta*.⁴⁷ Thurneysen dateert dit handschrift in de 9^e eeuw.⁴⁸ Máire West zegt het volgende over deze recensie:

‘Recension I contains the earliest extant account of the tale which is a short summary of the significant events of the saga, possessing none of the mythological overlay or snippets of placename lore found in the later recensions.’⁴⁹

Deze recensie komt voor in vijf handschriften⁵⁰ en wordt verder voor dit onderzoek niet gebruikt. YBL, D, E, F, H, U en mogelijk YBL2⁵¹ worden gerekend tot Recensie II.⁵² Deze recensie is samengesteld in de 11^e eeuw uit verschillende versies van een bestaande traditie.⁵³

⁴³ West 1999, p. 413.

⁴⁴ West 1999, p. 413.

⁴⁵ West 1999, p. 414.

⁴⁶ West 1999, p. 413.

⁴⁷ West 1999, p. 419.

⁴⁸ Thurneysen 1921, p. 16.

⁴⁹ West 1999, p. 413.

⁵⁰ West 1999, p. 413, de handschriften waarin Recensie I voorkomt zijn RIA 23.N.10, BL Egerton 88, TCD H.3.18, NLI Phillips G 7, RIA Lebor na hUidhre.

⁵¹ In het Yellow Book of Lecan staat naast een volledige versie (YBL) van *Togail Bruidne Da Derga* een fragment (YBL2) van *Togail Bruidne Da Derga*.

⁵² Knott 1936, p. xv.

⁵³ West 1999, p. 435.

Thurneysen gaat uit van twee bronnen, A en B, waarvan hij vermoedt dat A teruggaat op Recensie I.⁵⁴ West zegt het volgende over de twee bronnen theorie:

‘The redactor of Recension II seems to have attempted to amalgamate a number of these variants into one tale, and he must have used whole and / or fragmentary versions of the tale as his source material, together with a good deal of his own creativity. To propose the strictures of a two source-theory on this tale is to impose a rigidity of structure which all the evidence within the tale denies.’⁵⁵

U heeft een aantal episodes die niet voorkomen in de andere handschriften van Recensie II. Deze kunnen volgens West niet afkomstig kunnen zijn van A of B⁵⁶ en moeten dus van een andere bron afkomstig zijn. Eg, het handschrift dat de jongste recensie bevat, Recensie III, heeft een aantal episodes dat overeenkomt met een aantal episodes uit U. Hiernaast heeft Eg. een aantal episodes dat niet voorkomt in U of Recensie II. Deze recensie wordt door Thurneysen gedateerd in de 12^e eeuw.⁵⁷ De gebruikte edities zijn van Stokes,⁵⁸ die de editie baseert op de tekst van U en van Knott,⁵⁹ die de editie baseert op de tekst van YBL.

3.2 Samenvatting

Conaire is koning van Ierland. Zijn moeder is Mes Buachalla, de dochter van Cormac Conn Loinges van Ulster. Zij is een kleindochter van Étaín, de vrouw van Midir, koning van de andere wereld. Deze Cormac was getrouwd met de moeder van Mes Buachalla, maar heeft haar verstoten voor een andere vrouw.⁶⁰ Haar eis was dat hij alle andere vrouwen zou afzweren. Cormac had een dochter, Mes Buachalla, van zijn vorige vrouw en zijn nieuwe vrouw eiste dat zij gedood werd. De twee slaven aan wie opgedragen was om dit uit te voeren konden dit echter niet over hun hart verkrijgen en zij verstopten het meisje. Zij groeide op en werd een goede borduurster die wat betreft schoonheid door geen koningsdochter werd overtroffen. Aan koning Etarscéal van Ierland, die kinderloos was, was voorspeld dat een meisje wier familie onbekend was hem een zoon zou schenken. Hij wilde daarom Mes Buachalla tot vrouw nemen. Etarscéal stuurde zijn mannen op weg om haar te halen, maar ondertussen werd zij bezocht door een vogelman die zijn verenkleed aflegde en bij haar een

⁵⁴ Thurneysen 1921, pp. 621 – 652 en West 1999, p. 419.

⁵⁵ West 1999, p. 435.

⁵⁶ West 1999, p. 434.

⁵⁷ Thurneysen 1921, p. 660.

⁵⁸ Stokes 1901.

⁵⁹ Knott 1936, vertaling Draak & De Jong 1979.

⁶⁰ De tekst is hier ingewikkeld. Myles Dillon geeft aan dat de nieuwe vrouw van Cormac Étaín is, Thurneysen echter verklaart dat dit op een fout moet berusten en dat het om een andere vrouw moet gaan, omdat Cormac haar anders eerst tot vrouw heeft, haar verstoot en haar weer tot vrouw neemt, ook zou de verstoting van hun eigen dochter dan niet kloppen. Zie Dillon 1948, p. 26 en Thurneysen 1921, pp. 628 – 629.

zoon verwekte. Hij zei haar dat zij een zoon van hem zou krijgen die Conaire zou heten en dat hij geen vogels mocht doden. Ook zei hij haar dat zij door Etarscéel opgeëist zou worden. Mes Buachalla werd bij Etarscéel gebracht en schonk hem een zoon, Conaire zoon van Mes Buachalla. Toen Etarscéel jaren later stierf werd er een stierenritueel gehouden, waarbij een stier geslacht werd. Over de man die het vlees at en de bouillon dronk, werd een spreuk gesproken en hij zou dan dromen over de nieuwe koning. Hij droomde over een naakte man die bij zonsopgang over de weg naar Tara zou komen met een steen in zijn slinger. Conaire had die nacht op weg naar het stierenfeest op vogels gejaagd en Nemglan, de koning van de vogels had hem, nadat hij zijn verenkleed had afgelegd, verteld over zijn *geis*, zijn taboe met betrekking op het jagen op vogels, omdat zij van zijn eigen soort waren. Tevens vertelde Nemglan hem dat hij naar Tara moest omdat hij koning zou worden. Conaire ging naakt naar Tara en werd daar als koning ontvangen.

Conaire werd aangevallen door Ingcél Eenoog van Schotland en zijn eigen pleegbroers. Ingcél en zijn mannen kwamen naar Ierland en vonden Conaire daar in het huis van Da Derga. Er volgde een strijd waarin er tot drie maal toe werd geprobeerd het huis in brand te steken, maar elke keer werd het huis geblust. De druïden van Ingcél zorgden er op magische wijze voor dat Conaire erge dorst kreeg. Tevens hadden zij er voor gezorgd dat er geen water meer te vinden was in rivieren of meren. Conaire vroeg aan zijn kampioen Mac Cécht om water voor hem te halen. Mac Cécht weigerde echter omdat hij vond dat hij beter zijn koning kon beschermen tegen Ingcél. Hij verwees Conaire naar zijn schenkers, maar deze waren door het blussen van het huis en de magie van de druïden niet in staat iets te drinken te vinden. Daarna vroeg de koning nogmaals aan Mac Cécht iets te drinken te halen. Mac Cécht liet de anderen kiezen of hij de koning moest beschermen of wat te drinken moest gaan halen. Conall Cernach vond dat Mac Cécht drinken moest halen omdat dat door Conaire aan hem gevraagd werd. Mac Cécht ging toen met Conaires grote gouden beker op weg om water te halen. Hij vond dat uiteindelijk in de rivier Uarán Garaid in Mag Ai, die zich niet zoals de andere wateren kon verstoppen voor hem. Met de gevulde beker ging hij op weg terug naar Conaire. Toen hij echter bij het huis aankwam, zag hij twee mannen Conaire onthoofden. Mac Cécht onthoofdde de ene man. De andere man, die Conaires hoofd met zich meedroeg, doodde hij door een stenen pilaar naar hem te rollen. Daarna onthoofdde hij hem. Mac Cécht goot vervolgens het water uit de beker in het hoofd van Conaire en het hoofd sprak toen het volgende gedicht:

Recensie II

U:

*“Maith fer Macc cecht,
Fó fer Macc cecht,
Dobeir dig, conói rí,
dogní echt.”*

“Good fellow Mac Cécht,
Fine fellow Mac Cécht,
He brings a drink that saves a king,
he performs a feat.”⁶¹

YBL:

*“Maith fer Mac Cécht,
fó fer mac Cecht,
Do-beir digh do rí,
7 do-ní échd.”*

“Goed is de man Mac Cécht
voortreffelijk is de man Mac Cécht,
hij geeft de koning zijn drinken
en hij doet zijn daad gestand.”⁶²

Recensie III

Eg:

*“Maith fer Macc cecht,
fó fer Macc cecht,
maith loech him-maig, maith hi tig
dobeir dig, conói rí,
dogní echt.
cain tairnic fianna fúar
fóidis for lóechu liic
cain selaig ar dorus tech mBruidne
diamla Fer lé he
conid fria leth les sleg.
caín beinn do Macc cían clothach cecht.
Dia mbad i mbethu beind. Fó fer.”*

“A good man Mac cecht!
an excellent man Mac cecht!
Een goede krijger op het veld, goed in het huis⁶³
He gives a drink that saves a king,
he doth a deed.
Well he ended the champions I found.
He sent a flagstone on the warriors
Well he hewed by the door of the Hostel
... Fer lé,
So that a spear is against one hip.
Good should I have been to far-renowned Mac
cecht.
If I were alive. A good man!”⁶⁴

Na het horen van deze woorden ging Mac Cécht achter de tegenstanders aan. Van Conaires mannen zijn er tijdens de slag, inclusief Conaire zelf, slechts negen gedood. Van de vijfduizend tegenstanders overleefden slechts vijf de slag, onder wie Ingcél.

3.3 Analyse

Het hoofd dat spreekt in *Togail Bruidne Da Derga* is het hoofd van Conaire, koning van Ierland. Hij heeft een aardse en een bovennatuurlijk vader; hij is de zoon van een vogelman en de zoon van Etarscéil; hij is een mens, maar er wordt ook gezegd dat vogels zijn verwanten

⁶¹ Stokes 1901, pp. 322 – 323, editie en McCone 1990, pp. 39 – 40, vertaling.

⁶² Knott 1936, p. 44, editie en Draak & De Jong 1979, p. 200, vertaling.

⁶³ Eigen vertaling op basis van Stokes 1901, Stokes vertaalt: A good warrior without, good within. Ik heb ervoor gekozen de vertaling letterlijker te vertalen dan Stokes heeft gedaan, omdat het hier gaat over Mac Céchts vechtkunsten buiten Da Derga's hal en hoe hij zich in de hal jegens Conaire gedraagt.

⁶⁴ Stokes 1901, pp. 322 – 323, editie en vertaling.

zijn. Zijn moeder Mes Buachalla is de kleindochter van de elfenvrouw Étaín. Conaire heeft derhalve van zowel vaders- als moederskant een deels bovennatuurlijke afkomst. Voorspellingen spelen een belangrijke rol in zijn leven. Allereerst wordt hij Etarscéls zoon omdat voorspeld is dat Etarscél van een meisje wier familie onbekend is een zoon zal krijgen. Ten tweede wordt er aan Conaire door de koning van de vogels voorspeld dat hij na Etarscél de nieuwe koning zal worden. Later in het verhaal wordt hem zijn ondergang voorspeld door een monsterlijke zieneres die na zonsondergang het huis binnenkomt, waardoor een taboe van hem geschonden wordt. Tijdens het stierenritueel krijgt een man een droomvisioen, waarin hij ziet dat de man, die naakt naar Tara komt, de nieuwe koning zal zijn. Deze naakte man is Conaire. Andere bovennatuurlijke elementen in Conaires leven zijn terug te vinden in zijn vele taboes. Hij wordt op de hoogte gebracht van zijn taboes door Nemglan, de koning van de vogels. Deze taboes zijn:

- hij mag Tara niet zijn rechterkant en Bregia niet zijn linkerkant toekeren
- hij mag niet jagen op de zogeheten sluwe dieren van Cerna
- hij mag niet langer dan negen nachten van Tara wegblijven
- hij mag niet overnachten in een huis waarvan het vuur 's nachts van buitenaf te zien is en waarvan men van buitenaf naar binnen kan kijken
- hij mag niet door drie rode mannen worden voorgedaan naar het huis van een rode man
- er mogen in zijn rijk geen rooftochten plaatsvinden
- een vrouw alleen mag niet na zonsondergang zijn huis binnenkomen
- hij mag niet bemiddelen in een ruzie tussen twee onderdanen
- hij mag geen vogels doden

Deze taboes spelen een belangrijke rol bij de dood van Conaire. Kort voor zijn dood worden al zijn taboes geschonden. Dit is echter niet de enige aanleiding tot zijn ondergang. Jacqueline Borsje zegt hier het volgende over:

'In this tale the order seems to be disrupted on three counts: first, the conflict between Conaire's ancestors and the *áes síde*; second, Conaire pronouncing a false judgment which damages the supernatural basis of kingship (...) and third, Conaire breaking his *gessi*.'⁶⁵

Drie factoren vormen de indirecte aanleiding tot de ondergang van Conaire: het schenden van Conaires taboes, het uitspeken van een onrechtvaardig oordeel en een conflict tussen zijn voorouders en de *áes síde*, iets waar hij feitelijk zelf geen macht over heeft.⁶⁶

Conaire werd onthoofd door twee mannen van zijn tegenstander Ingcél. Vanwege de magische dorst die de druïden hem hebben bezorgd was zijn kampioen Mac Cécht niet aanwezig om Conaire te beschermen, omdat hij uitgezonden was om water te halen. Mac Cécht weigerde in eerste instantie tweemaal om water te halen omdat hij zijn koning wilde

⁶⁵ Borsje 1996, pp. 79 – 80.

⁶⁶ Zie voor meer informatie Borsje 1996, pp. 79 – 81.

beschermen. Conaire antwoordde hem dat hij wist dat hij toch wel zou sterven. Nadat Conaire voor de derde keer aan hem om water vroeg, ging Mac Cécht op weg en kon derhalve de koning niet beschermen tegen de twee mannen. Mac Cécht kwam te laat terug; hij vond zijn koning onthoofd. Hij wreekte zich op de mannen die Conaire onthoofdden en haalde zijn hoofd terug. Zo beschermde hij zijn koning toch, ditmaal niet tegen de dood, maar tegen mogelijke ontering. Mac Cécht maakte de opdracht af die de koning hem bij leven gegeven had, door hem na zijn dood te verlossen van zijn vreselijke dorst. Toen Mac Cécht hem eenmaal het water in de keel gegoten had, sprak het hoofd zijn lof uit over Mac Cécht.

In U prijst Conaire Mac Cécht door te zeggen hoe voortreffelijk hij is. Hij benadrukt het feit dat hij zijn koning drinken geeft; de bijna onmogelijke opdracht die Conaire hem gegeven had en die door zijn schenkers niet uitgevoerd kon worden. Hij prijst hem omdat hij hem redt van mogelijke ontering en dat hij een daad stelt. Mogelijk wordt met de daad het doden van de twee mannen bedoeld, om zo Conaire te wreken. Of wellicht is het een aansporing om een daad te stellen, om Conaire te wreken door achter de andere tegenstanders aan te gaan. Het eerste dat Mac Cécht namelijk doet na het horen van die woorden is het achtervolgen van Ingcél en zijn mannen. YBL komt ongeveer overeen met U wat betreft het gedicht van het hoofd. Hier staat echter niet *conoi rígh*, maar *do rígh*, waardoor er niet gesproken wordt over het redden van de koning.

In Eg, Recensie III, de jongste recensie, is het gedicht langer. De tekst die ongeveer overeenkomt met die van U wordt in Eg aangevuld. Als eerste aanvulling zien we de regels *maith loech him-maig, maith hi tig*, ‘een goede krijger op het veld, goed in huis’. Conaire prijst Mac Cécht om zijn krijgskunsten op het veld en om wat hij binnen en buiten de hal voor hem heeft betekend. Binnen de hal heeft Conaire de opdrachten gegeven die Mac Cécht buiten heeft vervuld, hij heeft drinken gehaald en zijn koning beschermd. Hij prijst Mac Cécht voor het doden van de krijgers die hem hebben onthoofd, door de grenssteen te gooien. Dan volgt een regel waarin Fer Lé wordt genoemd, een van Conaires rebellerende pleegbroers. Daarna wordt er gezegd dat er een speer in de ene kant van zijn heup steekt. Wie nu deze speer in zijn heup heeft is niet duidelijk, mogelijk is dat Fer Lé. Eventueel wordt er bedoeld dat Fer Lé een van de twee mannen is die Conaire in deze recensie hebben onthoofd, hoewel dat niet waarschijnlijk is omdat de pleegbroers eerder in het verhaal hebben gezegd dat ze hem niet wilden doden. Tevens voorspelde Lomna Druth eerder in het verhaal dat het Ingcél

zou zijn die het hoofd van een buitenlandse koning zou wegdragen.⁶⁷ Logischerwijs is voor Ingcél van Schotland de koning van Ierland een buitenlandse koning.

Het lijkt alsof het hoofd van Conaire geen andere status heeft gekregen nu het is afgesneden. Mac Cécht behandelt het hoofd van Conaire op dezelfde wijze als was Conaire nog in leven. Hij voert zijn opdracht uit, het feit dat Conaire feitelijk dood is, doet daar niets aan af. Hij beschermt hem tegen zijn aanvallers en geeft hem te drinken, precies datgene wat hij voor de levende Conaire zou doen.

Naast de onthoofding van Conaire komt er nog een andere onthoofding voor in de *Togail Bruidne Da Derga*, namelijk de onthoofding van Lomna Drúth. Lomna voorspelde dat Ingcél Conaires hoofd zou wegdragen. Ook voorspelde hij zijn eigen onthoofding en dat zijn hoofd de nacht van de aanval op Da Derga's hal tot drie maal toe het huis in en uit gegooid zou worden. Deze voorspelling komt uit. Lomna's hoofd spreekt verder niet. In hoofdstuk 5 wordt hier verder op ingegaan, omdat daar een sprekend hoofd voorkomt, dat ook de naam Lomna Drúth, Lomna de Nar, draagt.

3.4 Conclusie

Het sprekende hoofd in *Togail Bruidne Da Derga* is het hoofd van Conaire, koning van Ierland. Als koning heeft hij de daarbij behorende status. Het bovennatuurlijke speelt op veel niveaus een rol in zijn leven en is van grote invloed op zijn dood. Conaires hoofd spreekt een lofdicht op zijn kampioen Mac Cécht die, tegen zijn eigen wil in, de wens van zijn koning uitvoert. Hij bedankt hem omdat hij hem van zijn magische dorst verlost en zijn eer redt door zijn hoofd terug te halen van de vijand. De daad waarover Conaire spreekt is vermoedelijk het doden van zijn tegenstanders, waardoor hij Conaires dood wreekt. Recensie III voegt nog extra regels toe aan het gedicht van Conaires hoofd. Daarin wordt Mac Cécht nog meer geprezen om zijn vechtkunsten. Ook wordt daarin Fer Lé genoemd, een van zijn rebellerende pleegbroers. Het is niet duidelijk wat zijn rol in dit gedicht is, eventueel is hij door de speer van Mac Cécht in zijn heup getroffen.

⁶⁷ Knott 1936, p. 22: *béra cend rí alathúaiti lat.*

4 Táin Bó Cúailnge, Recensie I en II

4.1 Introductie

Táin Bó Cúailnge, ‘De runderroof van Cúailnge’, is aan ons overgeleverd in drie recensies. In de 9e eeuw zijn er vermoedelijk twee sterk verschillende versies opgeschreven van dit verhaal.⁶⁸ In de 11e eeuw zijn deze twee versies samengevoegd en op basis daarvan is één verhaal gemaakt, waarin soms varianten van deze versies naast elkaar zijn geplaatst.⁶⁹ Deze oudste recensie, Recensie I, komt in geen enkel handschrift voor met de volledige tekst. Gedeelten komen voor in de volgende handschriften:⁷⁰

- RIA, Lebor na hUidhre, 11e / 12e eeuw U
- TCD, Yellow Book of Lecan, 14^e / 15^e eeuw YBL
- BL, Egerton 1782, 16^e eeuw Eg
- O’Curry Ms. 1, laat 16^e eeuw

Recensie II wordt door Thurneysen gedateerd in de 12^e eeuw⁷¹ en is overgeleverd in de volgende handschriften:⁷²

- TCD, Book of Leinster, 12^e / 13^e eeuw LL
- RIA MS. C VI 3, 1633
- TCD, H. 1. 13, 1745
- BL, Additional 18 748, 1800
- BL, Egerton 209, 18^e eeuw

Recensie III wordt door Thurneysen gedateerd in de 13^e of 14^e eeuw.⁷³ Omdat deze recensie na 1200 wordt gedateerd, wordt er in dit onderzoek alleen gekeken naar Recensie I en Recensie II. De gebruikte edities van Recensie I en Recensie II zijn beide van Cecile O’Rahilly. Het gedeelte van de tekst dat in dit onderzoek geanalyseerd wordt van Recensie I baseert O’Rahilly op YBL, Recensie II is gebaseerd op LL. Het draagt de titel *Sírrabad Súaldaim*, ‘De herhaalde waarschuwing van Sualtaim’ omdat de boodschap van Súaltaim en later zijn hoofd meerdere malen wordt herhaald.⁷⁴

4.2 Samenvatting

Recensie I van ‘De herhaalde waarschuwing van Sualtaim’ begint als de vader van Cú Chulainn, Súaltaim, aan de harde schreeuw van Cú Chulainn hoort dat hij zwaar gewond is

⁶⁸ Thurneysen 1921, p. 112.

⁶⁹ Thurneysen 1921, p. 112.

⁷⁰ O’Rahilly 1976, p. vii.

⁷¹ Thurneysen 1921, pp. 114 – 115.

⁷² O’Rahilly 1970, p. xv en Thurneysen pp. 115 – 116.

⁷³ Thurneysen 1921, p. 117.

geraakt in het gevecht tegen het leger van Connacht. Als Súaltaim echter bij hem is aangekomen, is Cú Chulainn niet blij hem te zien omdat Súaltaim niet sterk genoeg is om hem te hulp te komen. Cú Chulainn stuurt zijn vader dan op pad om de Ulstermannen te halen. Bij Emain Macha, de koningsburcht, aangekomen roept Súaltaim:

“Fir gontair, mná brattar, baí agthar!”
“Men are slain, women carried off, cattle driven away!”⁷⁵

Hij doet dit drie maal, op drie verschillende locaties in Emain, maar niemand antwoordt. Het is namelijk taboe voor de Ulstermannen om voor Conchobor te spreken en die spreekt op zijn beurt weer alleen na zijn drie druïden. De druïde vraagt dan aan Súaltaim:

“Cista brata, cisda gata, cisda ben?”
“Who carries them off? Who drives them away? Who slays them?”⁷⁶

Waarop Súaltaim antwoordt:

“Nos mben, (...) nos gata, no mbrata Ailill mac Máta la heolus Fergusa meic Róig. Ro indertha far muintir co tici Dún Sobairc[h]e. Ructha a mbaí 7 a mná 7 a n-éti. Nís léici Cú Chulainn a Maig Murthemne 7 a Crích Rois trí mísa gaimrid. Túaga trá congabait a brat fair. Suip sesca fail ina áлтаib. Ro gáet co ndecheid a áлтаib dó.”

“Ailill mac Máta slays them, carries them off, drives them away, with the guidance of Fergus mac Róig (...). Your people have been harassed as far as Dún Sobairche. Their cows, their women-folk and their cattle have been carried off. Cú Chulainn has not let them come into Mag Muirthemne and Crích Rois during the three months of winter. Bent hoops (of wood) hold his mantle (from touching him). Dry wisps plug his wounds. He has been wounded and bled profusely (?).”⁷⁷

De druïde antwoordt dan dat degene die de koning zo provoceert het verdient om te sterven. Conchobor en de Ulstermannen zijn het daarmee eens. Conchobor zegt dat wat Súaltaim gezegd heeft waar is en dat zij vanaf de maandag op de vooravond van Samain⁷⁸ tot de maandag op de vooravond van Imbolc⁷⁹ al aangevallen worden. Súaltaim is niet tevreden met het antwoord en springt naar voren, maar komt daarbij terecht op de rand van zijn schild waardoor hij onthoofd wordt. Súaltaims paard brengt dan zijn hoofd op zijn schild naar voren waarna het dezelfde waarschuwing uit. Dan volgt een tweede versie omtrent de onthoofding van Súaltaim: anderen zeggen dat Súaltaim op een steen in slaap was gevallen en dat hij van daaraf op zijn schild was gevallen. Na het herhalen van de waarschuwing door het hoofd van Súaltaim zweert Conchobor het volgende:

⁷⁴ O’Rahilly 1976, pp. 103 en 216 vertaalt ‘The Repeated warning of Sualtaim’ en O’Rahilly 1970, pp. 110 en 245, ‘The Long warning of Súaltaim.’

⁷⁵ O’Rahilly 1976, pp. 104 en 217, editie en vertaling.

⁷⁶ O’Rahilly 1976, pp. 104 en 217, editie en vertaling.

⁷⁷ O’Rahilly 1976, pp. 104 en 217, editie en vertaling.

⁷⁸ 1 November.

“...*dobér-sa cech mboin ina hindis díb 7 cach mben 7 cech mac dia tig iar mbúaid chatha.*”
“...I shall restore every cow to its byre and every woman and boy to their own homes after victory in battle.”⁸⁰

Vervolgens begint hij met het verzamelen van zijn mannen om ten strijde te trekken tegen Ailill en Medb.

Recensie II verschilt op een aantal punten van Recensie I. In Recensie I hebben de druïde en Súaltaims paard geen naam, terwijl ze in Recensie II respectievelijk Cathbad en Líath Macha⁸¹ heten. Er wordt in Recensie I over Súaltaim verteld dat hij niet zo sterk is, terwijl Recensie II daar wat dieper op ingaat: Súaltaim is dan wel geen lafaard, maar hij staat ook niet bekend als een goede vechter, eerder als een middelmatige. Ook vertelt Recensie II dat Súaltaim de zoon is van Becaltach zoon van Móraltach, terwijl Recensie I niets vertelt over zijn afkomst. Tevens wordt in Recensie II de waarschuwing die het hoofd van Súaltaim zegt wel geciteerd, terwijl in Recensie I alleen wordt gezegd dat het dezelfde waarschuwing zegt, zonder te citeren welke waarschuwing dat dan is. De boodschap die het hoofd in Recensie II zegt is dezelfde waarschuwing die Súaltaim voor hij onthoofd werd ook al zei:

“*Fir gondair, mná berdair, bae aegdair, a Ultu.*”
“Men are slain, women carried off, cattle driven away, O Ulstermen!”⁸²

4.3 Analyse

Súaltaim wil zijn zoon te hulp komen als hij verneemt dat hij zwaar gewond is. Eerder in Recensie I is Cú Chulainn ook al eens zwaar gewond geweest. Toen is zijn andere vader, zijn bovennatuurlijke vader Lug, hem te hulp gekomen.⁸³ Lug is toen in de plaats van Cú Chulainn gaan vechten, zodat Cú Chulainn kon gaan slapen. Hij sliep drie dagen en nachten en intussen zorgde Lug er voor, met kruiden en een magische spreuk, dat Cú Chulainns wonden tijdens zijn slaap konden genezen. Als Cú Chulainn later voor de tweede maal zwaar gewond raakt, komt zijn aardse vader hem te hulp. Súaltaim is echter niet in staat zijn zoon op dezelfde wijze bij te staan als Lug dat heeft gedaan, omdat hij niet sterk is. Cú Chulainn is derhalve niet blij zijn aardse vader te zien. Súaltaim doet dan het enige wat hij nog voor Cú Chulainn kan doen: hij gaat op weg om hulp te halen bij de Ulstermannen.

Over de achtergrond van Súaltaim is niet veel bekend. Naast de naam Súaltaim, wordt hij in andere verhalen ook Súaltach, Subhaltach en Soalta genoemd, waarvan Soalta de

⁷⁹ 1 Februari.

⁸⁰ O’Rahilly 1976, pp. 104 en 217, editie en vertaling.

⁸¹ Líath Macha is Cú Chulainns paard.

⁸² O’Rahilly 1970, pp. 112 en 247, editie en vertaling.

⁸³ O’Rahilly 1976, pp. 64 – 65.

vroegste variant is.⁸⁴ *Soalta* betekent iets als goed (*so*) wat betreft vorm (*alt*) of grootbrengen (*alt*). Kuno Meyer heeft geopperd dat Súaltaim in eerste instantie geen aardse vader had en dat deze pas later is ontstaan. Cú Chulainn wordt namelijk eens *gein Loga soalta*, ‘de goed gevormde of goed grootgebrachte zoon van Lug’ genoemd.⁸⁵ Kuno Meyer stelt dat door een onjuiste interpretatie van een dergelijke benaming van Cú Chulainn en de wens om Cú Chulainn een aardse vader te geven de persoon Soalta / Súaltaim is ontstaan.⁸⁶ Dit zou kunnen verklaren waarom Súaltaim, als vader van een held die in zo veel verhalen een rol speelt, zelf in zo weinig verhalen voorkomt.

Súaltaim is de aardse vader van Cú Chulainn en is de man van Dechtine of Dechtire, Cú Chulainns moeder en de dochter of zuster van Conchobor.⁸⁷ Hij woont niet aan het hof van Conchobor, hij staat buiten de groep kampioenen waartoe Cú Chulainn behoort. Rudolf Thurneysen vertaalt de naam *Súaltaim* als ‘hij met de kleine schare’⁸⁸ wat zou kunnen betekenen dat hij net als Conchobor een gevolg heeft en dus een zekere hoge status zou moeten hebben als leider van die kleine schare. Dit lijkt bevestigd door het feit dat Conchobor zijn zuster / dochter aan hem uithuwelijkt. Hij deelt in Recensie I van *Compert Con Culainn*, ‘De geboorte van Cú Chulainn’, zijn achternaam met Fergus, namelijk *mac Roich*.⁸⁹ In TBC Recensie II wordt hij de zoon van Becaltach zoon van Móraltach genoemd. *Becaltach* en *móraltach* zijn net als *soalta* een vorm van *alt*, in dit geval niet met *so*, ‘goed’, maar met *bec*, ‘klein’, en *mór*, ‘groot’. Letterlijk vertaald zou Súaltaim / Soalta dan ‘Goed gevormd zoon van Kleingevormd zoon van Groot gevormd’ of iets in die geest kunnen zijn.

In Recensie I vinden we de informatie dat Súaltaim, net als Cú Chulainn, de bijzondere eigenschap heeft dat hij geen last heeft van de zwakte die de andere Ulstermannen wel hebben:

Dobreth robud ó Fergus i suidiu co hUltu ar chondalbi. Bâtir-side hi cess calléic acht Cú Chulaind 7 a athair .i. Súaltaim.

For the sake of kinship Fergus sent a warning to the Ulstermen who were still suffering from their debility, all except Cú Chulainn and his father Súaltaim.⁹⁰

⁸⁴ Meyer 1917, p. 10.

⁸⁵ Meyer 1917, p. 10.

⁸⁶ Meyer 1917, pp. 9 – 11.

⁸⁷ *Compert Con Culainn*, ‘De verwekking van Cú Chulainn’, heeft twee recensies, in Recensie I is Dechtine de dochter van Conchobor, in Recensie II is Dechtire de zuster van Conchobor. Zie Thurneysen 1921, pp. 268 – 273.

⁸⁸ Thurneysen 1921, p. 91.

⁸⁹ Thurneysen 1921, p. 270.

⁹⁰ O’Rahilly 1976, pp. 7 en 131, editie en vertaling.

Súaltaim en Cú Chulainn hebben geen last van de zwakte die alle andere Ulstermannen wel treft. Waarom dit zo is, wordt niet vermeld. Er kan dan verondersteld worden dat Súaltaim wellicht geen Ulsterman is.⁹¹ Er wordt echter duidelijk gezegd dat alle Ulstermannen behalve Súaltaim en Cú Chulainn er last van hebben, wat betekent dat ze in ieder geval in dit verhaal beiden tot de Ulstermannen gerekend worden. Dat Cú Chulainn geen last heeft van deze zwakte kan mogelijk verklaard worden vanuit zijn gedeeltelijk bovennatuurlijke komaf, of vanwege het feit dat hij wellicht vanwege zijn leeftijd nog niet werkelijk tot de mannen gerekend wordt; hij is nog jong, 17 jaar en heeft nog geen baard.⁹²

Hoewel hij buiten het hof van Conchobor staat, lijkt hij wel onderhevig te zijn aan de regels en taboes die daar gelden. Hij spreekt tegen Conchobor voordat Conchobor tegen hem gesproken heeft, terwijl dat taboe is voor de Ulstermannen. Tomas Ó Cathasaigh gaat ervan uit dat de volgorde waarop men dient te spreken alleen opgaat in bepaalde situaties, omdat er tal van andere verhalen zijn waarin de Ulstermannen spreken voor Conchobor en waarin Conchobor spreekt voor zijn druïden.⁹³ Hij zegt het volgende over de situaties waarin een dergelijke volgorde van spreken wel gepast is:

‘The prescribed order of speaking is mentioned (...) in relation to a formal response made to a public address or submission to the king. It is a reasonable inference that it applies only in such situations.’⁹⁴

Súaltaim komt publiekelijk hulp vragen voor zijn zoon aan Conchobor, dit is dus een situatie zoals hierboven beschreven is. Door te spreken voor de koning en zijn druïden gaat Súaltaim tegen deze regel in. Kort na het schenden van dat taboe sterft hij. Hierdoor is het aannemelijk dat het taboe ook voor hem geldt. Aan de andere kant lijkt het alsof Súaltaim niet op de hoogte is van het taboe, omdat hij zijn boodschap maar blijft herhalen en niet wacht tot Conchobor heeft gesproken. Dit zou kunnen betekenen dat hij wellicht toch geen Ulsterman is. Aan de andere kant zou het kunnen zijn dat hij wel op de hoogte is van het taboe, maar dat de sociale crisis zo groot is dat hij het taboe willens en wetens schendt en zich in feite opoffert ter wille van zijn zoon en zijn volk. Hij stelt in dit geval het lot van de Ulstermannen (de groep) boven dat van zichzelf (het individu) en ziet later wel wat er voor consequenties er verbonden zullen zijn aan zijn riskante handelen, namelijk het schenden van het taboe.

Er van uitgaande dat Súaltaim een Ulsterman is, heeft hij het taboe om voor de koning te spreken geschonden; dit taboe geldt immers voor alle Ulstermannen. Dit zou dus een

⁹¹ Nagy 1990, p. 216.

⁹² O’Rahilly 1976, pp. 45 en 165.

⁹³ Ó Cathasaigh 2005, p. 84.

⁹⁴ Ó Cathasaigh 2005, p. 86.

aanleiding kunnen zijn tot zijn dood. Daarnaast is er de uitspraak van de druïde, die aangeeft dat iemand die de koning provoceert de dood verdient. Dit provoceren kan betrekking hebben op het schenden van het taboe, maar ook op de slechte boodschap van Súaltaim. De druïde oordeelt dat Súaltaim het verdient om te sterven en zo oordelen ook de rest van de Ulstermannen. Vrijwel direct daarop sterft Súaltaim. Het lijkt alsof deze collectieve veroordeling automatisch de voltrekking van het doodsvonnis tot gevolg heeft. Tomás Ó Cathasaigh noemt het lot van Súaltaim ‘a variation on the perennial theme of ‘killing the messenger’.’⁹⁵ Súaltaim komt immers vertellen wat er gebeurd is terwijl de Ulstermannen aan hun zwakte leden, die dan overigens over is. Ó Cathasaigh noemt dit ‘disruptive of the order and harmony that should prevail in Emain’.⁹⁶ Door deze boodschap wordt de orde verstoord en de persoon die dit doet, namelijk Súaltaim, moet dat later bekopen. Ó Cathasaigh zegt hier het volgende over:

Súaltaim’s intervention (...) exemplifies *géim n-áilgeso*, ‘a shout of inportuning’, something to which a lord is entitled to respond with violence. The person who has disturbed the peace at Emain must be slain.⁹⁷

Er is een tweede interpretatie mogelijk van de reactie van de Ulstermannen op de waarschuwing van Súaltaim in Recensie I. In Recensie II bedoelt men hoogstwaarschijnlijk Súaltaim met degene die koning provoceert. Hij komt immers zijn waarschuwing doen, krijgt een negatieve reactie van de druïde en de Ulstermannen. Conchobor reageert pas als Súaltaims hoofd de waarschuwing nogmaals komt doen. In Recensie I bevestigt Conchobor echter dat wat Súaltaim in zijn waarschuwing vertelt waar is, nog voor Súaltaim dood is. Dit doet hij niet in Recensie II. Het is mogelijk dat de persoon, die de druïde bedoelt met degene die de koning provoceert niet Súaltaim is, maar Ailill. Dat zou betekenen dat men Súaltaim niet doodwenst, maar Ailill. De vraag is dan echter waarom Súaltaim dan alsnog ontevreden vertrekt. Wellicht heeft hij het antwoord verkeerd begrepen en dacht hij dat men hem en niet Ailill dood wenste. Een andere verklaring is dat hij de reactie te mild vond, en dat hij in de hoop was dat men meteen ten strijde zou trekken. Dit laatste gebeurt namelijk wel als Súaltaims hoofd de waarschuwing nogmaals doet. Een andere vraag is dan waarom Súaltaim toch zo snel sterft, nadat hij ontevreden vertrekt. De eerdere verklaring van het schenden van het taboe door te spreken blijft ook hier een mogelijke verklaring van Súaltaims dood. Nog een mogelijke verklaring is dat hij niet de waarheid heeft gesproken en dat zijn wapens zich

⁹⁵ Ó Cathasaigh 2005, pp. 89 – 90.

⁹⁶ Ó Cathasaigh 2005, p. 90.

⁹⁷ Ó Cathasaigh 2005, p. 90.

daarom tegen hem hebben gekeerd.⁹⁸ Toen men Súaltaim namelijk vroeg wie hen dan aanviel, zei hij dat het Ailill en Fergus waren en dat zijn volk tot aan Dún Sobairche werd geteisterd. Uit de tekst blijkt echter dat het niet Ailill was, maar Medb, met een derde van het leger, die optrok naar Dún Sobairche. Zij verwoestte de plaats en nam daar vijftig vrouwen gevangen.⁹⁹ Pas later, bij Focherd, kwamen Medb en Ailill weer bij elkaar.¹⁰⁰

Eerder in het verhaal uit *Cú Chulainn* dezelfde waarschuwing tegen Conchobor, die Súaltaim later doet:

“*Mná bratatir (...) éti agatir, fir gonaitir.*”

“Women are taken captive, cattle are taken away, men are slain.”¹⁰¹

Conchobor vraagt daarop:

“*Ciche brata, ciche áig, ciche goin?*”

“Who takes them captive, who drives them away, who slays them?”¹⁰²

Waarop *Cú Chulainn* antwoordt dat het Ailill en Fergus zijn die dat doen.¹⁰³ Conchobor geeft aan dat dat ongunstig is voor *Cú Chulainn* omdat zij nog niet van hun zwakte zijn hersteld. *Cú Chulainn* gaat dan op weg om Ailills leger in zijn eentje tegen te houden. De waarschuwing van Súaltaim is van dezelfde aard. Conchobor erkent vrijwel direct dat wat Súaltaim zegt waar is, hij heeft namelijk van *Cú Chulainn* al eens hetzelfde gehoord. *Cú Chulainn* kreeg toen geen hulp van Conchobor na het uiten van deze waarschuwing, omdat zij nog last hadden van hun zwakte. Nu brengt *Cú Chulainn*s vader een vergelijkbare waarschuwing, de Ulstermannen hebben deze maal echter geen last meer van hun zwakte en kunnen hem nu wel te hulp schieten, al gebeurt dat pas nadat Súaltaim's hoofd de boodschap nogmaals brengt.

In de heroïsche context van de TBC lijkt de manier waarop Súaltaim sterft een anticlimax. Hij is ontevreden over het antwoord op zijn dringende boodschap om ten strijde te trekken en zijn zoon te hulp te komen en wil weggaan, maar op dat moment steigert zijn paard en keert zijn eigen schild zich tegen hem en onthoofdt hem. Hierna wordt een tweede versie genoemd van de onthoofding.¹⁰⁴ Deze is wellicht nog minder heroïsch dan de eerste; tijdens het ontwaken is Súaltaim van de steen waarop hij sliep op zijn schild gevallen. In Recensie I wordt niet vermeld op welk paard Súaltaim rijdt. In Recensie II is dat wel het geval, het is het

⁹⁸ Zie Borsje 1999, p. 225, in *Serglige ConCulainn* wordt vermeld dat krijgers over hun overwinningen vertellen met een zwaard op hun dijen, dat zich tegen de spreker zou keren als deze een onwaar verhaal zou zeggen.

⁹⁹ O’Rahilly 1976, pp. 46, 47, 166 – 167.

¹⁰⁰ O’Rahilly 1976, pp. 47 en 167.

¹⁰¹ O’Rahilly 1976, pp. 38 en 158, editie en vertaling.

¹⁰² O’Rahilly 1976, pp. 38 en 159, editie en vertaling.

¹⁰³ O’Rahilly 1976, pp. 38 en 159.

¹⁰⁴ Zoals reeds in de introductie is gezegd, is de TBC zoals wij hem kennen waarschijnlijk een compilatie van twee andere versies. Hierdoor komt het voor dat er twee versies van een zelfde gebeurtenis zijn opgenomen in dezelfde recensie.

paard van Cú Chulainn, Liath Macha. Wellicht weigert het paard weg te rijden zonder hulp voor zijn eigenaar en steigert het daarom.

Súaltaim waarschuwt de Ulstermannen dat zijn zoon het land niet meer beschermt, maar men neemt geen gehoor aan. Pas als zijn hoofd het nogmaals aan hen komt vertellen wordt er actie ondernomen. De waarschuwing is zo belangrijk dat Súaltaim zelfs na zijn dood niet wil opgeven voor er op zijn waarschuwing gereageerd wordt op de manier die hem tevredenstelt. Het lijkt alsof het feit dat juist het afgesneden hoofd de boodschap herhaalt ervoor zorgt dat men toch nog gehoor geeft aan zijn boodschap.

4.4 Conclusie

Súaltaim heeft vermoedelijk een relatief hoge status als mogelijke leider van zijn eigen kleine schare. Hij is om onbekende redenen niet gevoelig voor de zwakte die de andere Ulstermannen wel treft. Vlak na het schenden van een taboe en nadat alle Ulstermannen in Emain hebben beaamd dat hij het verdiende te sterven is hij gestorven. De wijze waarop hij gestorven is, is onthoofding door zijn eigen schild. Op ditzelfde schild is zijn hoofd door zijn paard naar de Ulstermannen teruggebracht. Daar herhaalde het de waarschuwing dat het land werd aangevallen. Terwijl Súaltaim voor het spreken op een ongepast moment ter dood veroordeeld werd, werd er door de Ulstermannen aan dezelfde boodschap, door zijn hoofd uitgesproken, wel gehoor gegeven. Uiteindelijk heeft Súaltaims hoofd afgemaakt waar de levende Súaltaim voor gekomen was; de Ulstermannen maken zich op om ten strijde te trekken zodat zij de zwaargewonde Cú Chulainn te hulp kunnen komen en hij niet meer in zijn eentje het land hoeft te verdedigen.

Afgesneden hoofd, vastgehouden door een hand, Entremont, Frankrijk

5 Sanas Cormaic

5.1 Introductie

Sanas Cormaic, ‘Het glossarium van Cormac’, is vernoemd naar Cormac, bisschop van Cashel, die in 901 koning van Munster werd en in 908 om het leven kwam bij de slag van Belach-Mugna. De tekst stamt vermoedelijk uit de tijd van Cormac ofwel de 9^e-10^e eeuw,¹⁰⁵ maar heeft begin 11^e eeuw een aantal toevoegingen gekregen.¹⁰⁶ De oudste complete versie is gevonden in een 14^e eeuwse handschrift Lebor Brecc van de RIA.¹⁰⁷ In het al eerder genoemde YBL is een tweede complete versie afkomstig. Twee versies vergelijkbaar met die van YBL, zijn gevonden in handschrift H.2.15 van TCD. Dan zijn er nog verschillende handschriften die fragmenten bevatten. Het oudste fragment is gevonden in LL. Het grootste fragment is afkomstig uit het 15^e eeuwse handschrift Laud 610 uit de Bodleian Library te Oxford.

Sanas Cormaic is geen narratieve tekst zoals de andere besproken teksten, maar bestaat uit middeleeuwse etymologieën van verschillende woorden en begrippen. Het stuk tekst dat hier geanalyseerd wordt, is te vinden als uitleg van het lemma *Orc tréith*. Als ik naar deze tekst als geheel verwijs, zal ik *Orc tréith* bij wijze van titel gebruiken. Ik maak voor het bespreken van deze tekst gebruik van twee edities. De editie van Kuno Meyer is gebaseerd op de tekst uit YBL.¹⁰⁸ De editie van Whitley Stokes is gebaseerd op de tekst uit Lebor Brecc.¹⁰⁹

5.2 Samenvatting

Lomna Drúth, ‘Lomna de Nar’, was de nar van Finn. Finn had in ieder gebied waar hij kwam een andere vrouw. Zo had hij ook een vrouw van de Luigne.¹¹⁰ Toen Finn eens met zijn gevolg in het gebied van de Luigne ging jagen bleef Lomna achter. Hij zag dat Coirpre, een kampioen van de Luigne, met Finns vrouw sliep. De vrouw smeekte Lomna om het geheim te houden. Lomna wilde echter Finn niet verraden. Door middel van ogam tekens die een raadselachtige tekst vormden, liet Lomna Finn weten wat er aan de hand was. Finn wilde daarom niets meer van de vrouw weten. Zij wist dat Finn door Lomna te weten moest zijn gekomen wat er aan de hand was en stuurde daarom Coirpre op hem af. Coirpre doodde Lomna en nam zijn hoofd mee. Finn vond het onthoofde lichaam en kwam er op magische

¹⁰⁵ Meyer 1910, p. xix.

¹⁰⁶ Thurneysen 1921, p. 19.

¹⁰⁷ Thurneysen 1921, p. 252.

¹⁰⁸ Meyer 1912, p. v.

¹⁰⁹ Stokes 1862, p. v.

¹¹⁰ De Luigne zijn een groep krijgers. Eén van hen, de eenoog Goll, heeft de vader van Finn gedood. Als kind werd Finn voor de krijgers van de Luigne verstoep (zie ook Dillon 1948, p. 35).

wijze achter dat het Lomna's lichaam was, door zijn duim in zijn mond te steken.¹¹¹ Hij ging op zoek naar Lomna's hoofd en vond tijdens die zoektocht Coirpre in een huis waar hij een vis aan het bereiden was. Lomna's hoofd stond op een staak naast het vuur. Coirpre verdeelde de eerste set vissen onder zijn mannen en gaf er geen stukje van aan Lomna, terwijl dat een taboe was voor de *fiana* of voor Finn.¹¹² Lomna's hoofd zei toen:

“*Oirc brec broindfind brúchtas di magar fo muirib*”
“A speckled, whitebellied salmon that bursts with small fish under seas.”¹¹³

De tweede set vissen verdeelde Coirpre op dezelfde wijze en gaf het hoofd weer geen stukje. Lomna's hoofd zei vervolgens het volgende:

“*Rorandais raind fond n-aile n-athraind raind athbaig iar muig medba mos ba toich mo mír metail bit fúaitne fíanna lib Luigne.*”
“Thou hast shared a share at the second redivision, a share ... bit of paunch. There will be a *fuatne* (?) of the Fiann with you, Luigne.”¹¹⁴

Coirpre wilde het hoofd niet meer binnen hebben omdat dat een slecht woord was voor hen en gaf opdracht om het buiten neer te zetten. Lomna's hoofd sprak toen het volgende stuk cryptische tekst:

“*Romechtar cleith curi rith rurt[h]ech aga catha cet a mba mescbaid ba cummae lib mo agea bo co ndimdae bíd moag tein doalassfaid Luigne la Find.*”¹¹⁵
“A chief runs with his battlespear at their first battle.¹¹⁶ It is in many shapeless pieces ye shall be. It is in joints ye shall be. Great shall be the fires by which Luigne will be lighted by Finn now.”

Finn kwam daarna naar hen toe en doodde Coirpre.

5.3 Analyse

Het hoofd van Lomna spreekt nadat het onjuist is behandeld. Het hoofd zou namelijk een stukje moeten krijgen van de maaltijd. Het is taboe voor de *fiana*¹¹⁷ of voor Finn¹¹⁸ om een

¹¹¹ Finn is aan zijn *imbas*, '(magische) kennis', gekomen omdat hij zijn duim heeft verbrand aan de zalm van kennis en die duim toen in zijn mond gestoken heeft. Degene die als eerste van die zalm zou eten zou over zijn kennis beschikken, zie o.a. Mac Cana 1970, p. 110 en Petterson 1999, p. 44. In een variante versie komt Finn aan zijn *imbas* omdat zijn duim klem kwam te zitten tussen de deur van een *sid*-heuvel, zie Ó hÓgain pp. 53 – 55. In een andere variante versie komt Finn aan zijn *imbas* door het drinken van een drank die hem gegeven is door Cuillenn, de heer van een *sid*-heuvel, zie Nagy 1985, p. 160.

¹¹² Stokes 1862, p. 35: *Bages lasna fianna* en Meyer 1912, p. 88: *Ba geis la Find*.

¹¹³ Meyer 1912, p. 88, editie en O'Donovan 1868, p. 129, vertaling.

¹¹⁴ Meyer 1912, p. 88, editie en O'Donovan 1868, p. 130, vertaling.

¹¹⁵ Meyer 1912, p. 88, editie en O'Donovan 1868, p. 131, vertaling. Stokes noemt deze vertaling gebaseerd op veronderstellingen en ik deel die mening ook. Omdat er echter van dit stuk tekst verder geen vertaling bij mij bekend is, heb ik hem toch vermeld. Dit soort obscure teksten wordt overigens vaak niet vertaald in officiële vertalingen.

¹¹⁶ O'Donovan vertaalt *catha* als 'commingling'.

¹¹⁷ O'Donovan & Stokes 1862, p. 35: *Ba ges lasna fianna*.

¹¹⁸ Meyer 1912, p. 88 *Ba geis la Find*.

afgehakt hoofd geen stukje van de maaltijd te geven. Als dat taboe geschonden wordt door Lomna geen stukje vis te geven begint hij te spreken. De eerste keer lijkt hij alleen te vertellen over de vis. De tweede keer zegt Lomna iets over de verdeling van de vismaaltijd.¹¹⁹ Hij sluit dat af door te zeggen dat er een *fúatne* van de *fíana* bij de Luigne zal zijn. Onbekend is wat een *fúatne* precies is. Verondersteld kan worden dat het iets is als een vijandschap, een vete of een gevecht. Coirpre zegt dat het hoofd naar buiten moet omdat het een slecht woord voor hen is, waarbij hij mogelijk de *fúatne* bedoelt. Als Lomna's hoofd dan buiten staat, lijkt hij de ondergang van de Luigne door Finn te voorspellen. Mogelijk is dat wat de *fúatne* inhoudt. Nadat het hoofd is uitgesproken komt Finn om Coirpre te doden. Lomna's voorspelling lijkt uit te komen.

Lomna blijft achter als Finn en zijn mannen gaan jagen. Mogelijk heeft Lomna geen functie als krijger. Er wordt bijvoorbeeld ook niet verteld of er een gevecht heeft plaatsgevonden tussen Lomna en Coirpre als die hem op komt zoeken. Lomna ziet dat Finn verraden wordt door Coirpre, wanneer die met Finns vrouw slaapt. De vrouw smeekt Lomna om hierover niets tegen Finn te zeggen. Lomna wil Finn echter niet verraden en geeft op een speciale manier aan wat er gaande is. Hij kerft in ogam een raadsel op een vierkante stok, die hij aan Finn laat zien:

Cúaille feda i feilm arguit ath[aba] i fothracht. Fer mna drúithe druthlach la féne foircthi is fraoch for húalann limm Luigne.

An alder stake in a pale of silver. Deadly nightshade (in waterkers)¹²⁰. A husband of a lewd woman is a fool among the well-taught Fiann. There is heath on bare Ualann of Luigne.¹²¹

Finn heeft door het raadsel te interpreteren ontdekt wat er gaande is. Zo heeft Lomna Finn niet verraden, maar de vrouw wel. Zij merkt dit omdat Finn niets meer van haar wil weten. Lomna wordt daarom in opdracht van de vrouw gedood door Coirpre.

Over de achtergrond van Lomna Drúth wordt in dit verhaal weinig verteld. In *Togail Bruidne da Derga* komt ook een Lomna Drúth voor. Daar wordt iets meer verteld over Lomna. Hij wordt daar bijvoorbeeld Lomna Drúth mac Duinn Désa genoemd, Lomna de Nar zoon van Donn Désa. Donn Desa is de stamvader van de opstandige pleegbroers van Conaire. Tevens voorspelt hij in TBDD een aantal zaken die later uitkomen; hij voorspelt de ongelukkige afloop voor de meeste deelnemers aan de verwoesting van de hal en hij voorspelt dat Ingcél en zijn drie broers de plundering zullen overleven. Tevens voorspelt hij zijn eigen dood:

¹¹⁹ Zie ook hoofdstuk 6 waarin het hoofd van Finn zich bemoeit met de verdeling van een vismaaltijd.

¹²⁰ Eigen vertaling van *i fothracht*, O'Donovan 1868 laat dit onvertaald.

¹²¹ Meyer 1912, p. 87, editie en O'Donovan 1868, pp. 130, vertaling.

“*Is mo chendsa ceta-imchoichertthar and íarsind úair iter feirtsib carpat, áit i comraicfead díabolnámaid .i. focichertar isin mBruidin co ba tri 7 do-foíchartharesti co ba trí.*”

“Mijn kop is de eerste die daar straks heen en weer gesmeten zal worden tussen de achterstangen van de strijdwagens, daar waar van twee kanten de vijanden samenstromen: tot drie maal toe zal hij de Hal in gegooid worden en tot drie maal toe zal hij daaruit teruggeworpen worden.”¹²²

Lomna voorspelt dat hij als eerste zal sterven en dat zijn hoofd tot drie maal toe in en uit de hal gegooid zal worden. Later in het verhaal gebeurt dit ook. Lomna is hier een krijger, één van de leiders die met zijn mannen de Hal komt plunderen, samen met Ingcél en de rest van de opstandige pleegbroers. In *Orc tréith* treedt hij niet op als krijger. In beide verhalen wordt er echter niet echt door hem gevochten. In TBDD wordt hij onthoofd zodra de plundering begint en in *Orc tréith* neemt hij geen deel aan de jachtpartij van Finn en horen we niet of er voordat Lomna gedood werd een gevecht tussen hem en Coirpre is geweest. Hij lijkt dus in beide verhalen niet als krijger op te treden; wel lijkt hij in beide verhalen over bovennatuurlijke krachten te beschikken. In TBDD voorspelt hij onder andere zijn eigen dood en wat er met zijn afgesneden hoofd gebeurt. In *Orc tréith* lijkt hij te voorspellen dat de Luigne in conflict zullen raken met Finn, waarna Finn komt om Coirpre te doden. Ook het gebruik van ogamtekens en het vreemde raadsel doen vermoeden dat Lomna over bijzondere kennis beschikt.

Finn komt erachter dat het dode lichaam dat hij vindt van Lomna is, door gebruik te maken van zijn *imbas*, zijn (magische) kennis. Terwijl hij het onthoofde lichaam van Lomna inspecteerde, stak hij zijn duim in zijn mond en sprak een spreuk waardoor hij ontdekte van wie het lichaam was.¹²³ In *Aided Finn*, ‘De dood van Finn’, maakt Finns hoofd ongeveer hetzelfde mee als Lomna’s hoofd in dit verhaal; hij wordt op een staak bij een vuur gezet, daar wordt een maaltijd bereid door zijn tegenstander die hem geen stukje van de vismaaltijd geeft. Daarop spreekt het hoofd van Finn. Dit wordt verder besproken in het komende hoofdstuk.

5.4 Conclusie

Lomna Drúth is de nar van Finn. Hij behoort tot de *fiána*, maar het is niet bekend wat zijn functie binnen de *fiána* is. Hij lijkt te beschikken over bepaalde bovennatuurlijke krachten en kennis. Lomna’s hoofd protesteert door te spreken op het moment dat een taboe van de *fiána* wordt geschonden door zijn bijgezette hoofd geen stukje te geven van de maaltijd. Hij

¹²² Knott 1963, p. 22, editie en Draak & De Jong 1979 p. 173, vertaling.

¹²³ Meyer 1912, p. 88.

herinnert Coirpre eraan dat hij recht heeft op een stukje en waarschuwt hem voor Finn. Als Lomna's hoofd is uitgesproken komt Finn om Lomna te wreken. In TBDD heeft Lomna Drúth de functie van krijger, maar net als in *Orc tréith* zien we hem niet daadwerkelijk vechten, omdat hij als eerste bij de aanval sterft. Zijn hoofd spreekt daar niet maar wordt drie maal de hal in en uit geworpen, iets dat Lomna van tevoren heeft voorspeld. Lomna heeft dus ook in TBDD bovennatuurlijke kennis. In beide verhalen wordt hij onthoofd en in beide verhalen gebeurt er iets speciaals met zijn afgehakte hoofd.

24 Reconstruction of the elements of the destroyed Celtic sanctuary of Roquepertuse, Bouches-du-Rhône, showing stone pillars with niches containing human skulls surmounted by a bird figure (?goose) and statues of squatting human figures. The architecture and sculpture was all originally painted. Third-second century B.C.

50

Reconstructie van elementen van het verwoeste heiligdom in Roquepertuse, Frankrijk

6 Aided Finn

6.1 Introductie

Aided Finn, ‘De dood van Finn’, in de hier gebruikte editie van Kuno Meyer, bestaat uit twee tekstfragmenten uit twee verschillende handschriften.¹²⁴ Het eerste staat in de 15^e eeuwse Bodleian codex Laud 610 en het tweede in het Egerton handschrift 92 van de BL, eveneens uit de 15e eeuw. Het verhaal zelf wordt door Kuno Meyer gedateerd in de 10e eeuw.¹²⁵ De twee fragmenten samen vormen het begin en einde van een verhaal over de dood van Finn. Er is geen middenstuk.

6.2 Samenvatting

Het eerste fragment vertelt dat Finn oud is geworden en dat zijn *fiana* hem één voor één verlaten om in dienst te treden bij de koning van Ierland. Aan de laatste man die is overgebleven laat Finn weten dat hij naar zijn *leím*, zijn ‘sprong’, gaat bij de rivier de Boyne, om er als test van zijn krachten overheen te springen. Op weg daar naartoe ontmoet hij een vrouw die bezig is melk te stremmen. Hier houdt het eerste fragment op.

Het tweede fragment bevat het laatste gedeelte van het verhaal. Een oude vrouw herinnert Finn aan de voorspelling dat hij zal sterven als hij uit horens drinkt. Finn beaamt dit en geeft haar zijn broche. Vervolgens gaat hij naar zijn *leím* maar valt te pletter bij zijn poging om over de Boyne te springen. Vier vissers, de drie zonen van Urgriu en Aiclech mac Dubdrenn vinden hem en Aiclech onthoofd hem. De drie zonen van Urgriu doden Aiclech en nemen Finns hoofd mee naar een leeg huis waar ze het bij het vuur zetten. Daar zegt een donkere man dat ze het hoofd een stukje moeten geven omdat Aiclech er niet meer is. Ze koken de vis en delen die tot drie maal toe door de helft om het in twee porties te verdelen. Echter elke keer zijn er na de verdeling drie porties in plaats van twee. Als één van hen vraagt hoe dat kan, zegt Finns hoofd bij het vuur het volgende gedicht:

*“Is ed fodera an tresraind libh-si cen sil n-apeli,
arnatabhar dam-sa oc proind uaib-si mo mhír ma ...ele.”*

“‘Tis this that causes the third division with you, without any flattery,
that my bit be given me by you at the meal...’¹²⁶

¹²⁴ Meyer 1897, p. 463.

¹²⁵ Meyer 1910, p. xxii.

¹²⁶ Meyer 1897, p. 465, editie en vertaling.

Na het voorgaande gedicht volgen in de tekst vier regels poëzie die niet worden geciteerd door het hoofd. Hierin staat dat dichters plegen te zeggen dat Finn gestorven is zonder heldenwond en dat Aiclech Finns hoofd heeft meegenomen.

6.3 Analyse

Het tussenstuk van het verhaal over de dood van Finn ontbreekt. Het eerste stuk eindigt bij een vrouw die melk aan het stremmen is en het tweede stuk begint bij een vrouw die Finn herinnert aan een voorspelling dat hij zal sterven als hij uit horens drinkt. Of de vrouw aan het einde van het eerste fragment dezelfde vrouw is als de vrouw aan het begin van het tweede fragment, is niet duidelijk. Kuno Meyer geeft aan dat er tussen de fragmenten in waarschijnlijk een passage is geweest waarin Finn iets te drinken krijgt van de vrouw en dan één van zijn taboes breekt.¹²⁷ In een variante versie over de dood van Finn wordt verteld dat Finns vrouw Smirghat, dochter van Fothad Canainne, hem voorspeld heeft, dat als hij uit horens zal drinken hij spoedig zal sterven.¹²⁸ Daarom dronk hij nooit uit horens. In die variante versie dronk hij op een dag uit een bron op de plaats *Adarca Iuchba*, ‘De horens van Iuchba’. Door zijn duim in zijn mond te steken en zo gebruik te maken van zijn speciale kennis, kwam Finn toen te weten dat zijn einde nabij was. Het is mogelijk dat er een vergelijkbare passage tussen de hier behandelde fragmenten heeft gezeten. Aan het begin van het tweede fragment herinnert een oude vrouw Finn er aan, dat als hij uit horens drinkt zijn einde nabij is. Dit sterkt het vermoeden dat Finn in de ontbrekende fragmenten iets gedaan heeft, waardoor hij op letterlijke of figuurlijke wijze uit horens heeft gedronken. Wie de oude vrouw is, is niet duidelijk. Mogelijk is zij een bovennatuurlijk persoon, of iemand die over bovennatuurlijke kennis beschikt. Finn geeft haar zijn broche. Dit doet denken aan één van Finns knapendaden, waarin hij op een nacht gewekt wordt door een rouwkreet uit noordelijke richting. Hij gaat op zoek naar de bron van het geluid en vindt bij een *síd*-heuvel drie *síd*-vrouwen. Als de vrouwen de heuvel willen invluchten weet Finn de broche van de mantel van één van de vrouwen te trekken. De vrouw komt de heuvel uit omdat zij niet zonder broche terug wil keren en Finn krijgt een beloning als hij haar de broche teruggeeft.¹²⁹ Eventueel is er iets vergelijkbaars gebeurd in de ontbrekende passage van *Aided Finn*, waardoor de oude vrouw mogelijk in ruil voor de broche Finn over zijn naderende dood door het drinken uit horens vertelt.

¹²⁷ Meyer 1897, p. 463.

¹²⁸ O’Grady 1892, Vol. I p. 91 en Vol. II p. 98.

¹²⁹ Nagy 1985, pp. 177 – 178, wat voor beloning de *síd*-vrouw hem geeft is niet bekend.

De aanleiding tot de dood van Finn is tweeledig. Aan de ene kant kan gezegd worden dat hij vanwege zijn ouderdom zichzelf als leider moet bewijzen door over de Boyne¹³⁰ te springen¹³¹ en dat deze poging mislukt, gewoonweg omdat hij vanwege zijn ouderdom niet meer over de fysieke kracht beschikt. Aan de andere kant lijkt het alsof het schenden van zijn taboe om niet uit horens te drinken de oorzaak is van het mislukken van deze poging en daarom de indirecte aanleiding is tot zijn dood. In TBDD zagen we dat Conaires dood werd veroorzaakt door drie factoren. Mogelijk kan ook in dit verhaal de aanleiding tot Finns dood de bovengenoemde twee factoren samen zijn.

Finns hoofd spreekt omdat hij geen portie van de vismaaltijd krijgt. Op magische wijze zorgt Finns hoofd ervoor dat, terwijl men de vis in twee porties verdeelt, er toch steeds drie porties ontstaan, omdat één ervan voor Finns hoofd bestemd zou moeten zijn.¹³² De vraag is waarom Finn recht denkt te hebben op deze portie. Het is mogelijk dat Finn op grond van zijn status een eervolle behandeling van zijn hoofd wenst, door het een stukje van de maaltijd voor te schotelen. Een voorbeeld van een eervolle behandeling van het afgeslagen hoofd van een andere persoon met een hoge status zien we in *Cath Almaine*, 'De slag van Almu'. Daar wordt het afgeslagen hoofd van koningszoon Fergal na zijn dood gewassen, gekamd, en gekleed in een mooie stof. Vervolgens wordt hem een grote vleesmaaltijd voorgezet waarop het hoofd bloest en zijn ogen ten hemel slaat om God te danken voor de eer die hem op die wijze is toegedaan.¹³³

Na het gedicht van Finn volgt een stukje poëzie. Hierin wordt verteld dat Finn zonder heldenwond, ofwel niet in de strijd, gestorven is en dat Aiclech Finn onthoofd heeft. Dit ontbreken van de heldenwond slaat op de mislukte sprong van Finn over de Boyne. Finn onderneemt deze poging vermoedelijk om te kijken of hij nog wel over de fysieke kracht bezit die hem geschikt maakt als leider. Door het mislukken van de sprong zou hij zijn status als leider verloren kunnen hebben. Als dit het geval zou zijn, is de verklaring dat Finn zijn portie vis opeist omdat hij er op grond van zijn status recht op heeft niet meer aannemelijk. Dan is het wellicht aannemelijk om ervan uit te gaan dat het gebruikelijk is om het hoofd te betrekken bij de maaltijd. In *Sanas Cormaic* staat een passage waarin aangegeven wordt dat

¹³⁰ De Boyne speelt vaker een rol in de verhaaltraditie rond Finn. De zalm van Linn Féic, overigens de plaats waar Fothad Canainne gestorven is, komt uit de Boyne. Door het eten van deze zalm kreeg Finn zijn *imbas*. Zie ook Nagy 1985, pp. 213 – 214.

¹³¹ In diverse andere verhalen bewijst Finn zichzelf aan anderen door grote sprongen te maken, zie o.a. Nagy 1985, pp. 120, 121, 258, 159, 168.

¹³² Het is moeilijk te verklaren waarom er maar twee porties worden gemaakt. Er zijn sowieso drie mannen, namelijk de drie zonen van Urgriu, mogelijk zelfs vier, als de donkere man niet één van de drie zonen is.

¹³³ Stokes 1903, pp. 64 – 65, zie ook hoofdstuk 7.

het een taboe is voor de *fian* of voor Finn zelf¹³⁴ om een afgeslagen hoofd geen stukje van het klaargemaakte voedsel te geven.¹³⁵ Dan zou het hoofd van Finn kunnen spreken als protest tegen het schenden van een taboe.

De donkere man spoort aan om het hoofd een stukje van de maaltijd aan te bieden, zoals uit zijn woorden is gebleken. Voor het echter zover is, eist Finn zijn portie op door middel van de verdeling die hij op magische wijze veroorzaakt. Als de mannen zich hierover verwonderen, spreekt het hoofd van Finn. Hij herinnert de mannen er aan dat hij ook een stukje van de maaltijd dient te krijgen.

Finn heeft als leider van een *fian* een hoge status. Hij leeft met zijn *fian* in de wildernis buiten de normale gemeenschap. Hij wordt voorgesteld als een krijger en een dichter, die over bovennatuurlijke krachten beschikt en bijzondere kennis bezit.¹³⁶ We zien dit ook terug in dit verhaal. Finn wordt op zijn oude dag verlaten door zijn mannen en gaat dan kijken of hij nog over de fysieke eigenschappen beschikt om zijn leiderschap te rechtvaardigen. Hoewel hij ze nu niet meer heeft – hij valt immers – moet hij ze dus wel eerst hebben gehad. De dichterfunctie van Finn komt naar voren als zijn afgesneden hoofd het eerder geciteerde gedicht spreekt. Tevens beschikt Finns hoofd, net als de levende Finn, over bovennatuurlijke krachten; het verdeelt de porties op magische wijze en spreekt. Interessant is dat de maaltijd die Finn opeist een vismaaltijd is. Hij heeft volgens één traditie immers zijn *imbas*, zijn (magische) kennis, gekregen door het eten van een speciale zalm.¹³⁷

6.4 Conclusie

De oorzaak van het mislukken van Finns sprong is wellicht een combinatie van twee factoren. De eerste factor is waarschijnlijk het schenden van het taboe van Finn om niet uit horens te drinken. De tweede factor is Finns verminderde fysieke kracht door ouderdom. Omdat Finns hoofd niet de portie krijgt die het wil, beïnvloedt het de verdeling van de porties en spreekt uiteindelijk. Mogelijk protesteert hij zo tegen het breken van een taboe. Het hoofd lijkt dezelfde eigenschappen te bezitten als Finn toen hij nog in leven was. Het beschikt over Finns bovennatuurlijke krachten en het dicht.

¹³⁴ Stokes 1862, p 35: *Ba ges lasna fianna*, Meyer 1912, p. 88: *Ba geis la Find*.

¹³⁵ Meyer 1912 p. 88. Het hoofd is van Lomna, zie ook hoofdstuk 5.

¹³⁶ Petterson 1999, hoofdstuk 3 – 5.

¹³⁷ Petterson 1999, p. 44.

7 Cath Almaine

7.1 Introductie

Cath Almaine, ‘De slag van Almu’, komt voor in de volgende handschriften:¹³⁸

-	TCD, Yellow Book of Lecan, 14 ^e /15 ^e eeuw	YBL
-	RIA, D IV 2, plm. 1300	D
-	RIA, Book of Fermoy, 15 ^e eeuw	F
-	Bibliothèque Royale te Brussel, 5301-20, 1643	B

Er zijn twee recensies van het verhaal: Recensie I is afkomstig uit B. YBL, D en F behoren tot Recensie II.¹³⁹ Recensie I wordt door O’Riain gedateerd in de 10e eeuw,¹⁴⁰ Recensie II rond 1100.¹⁴¹ Ik gebruik voor beide recensies een editie van O’Riain.¹⁴² O’Riain baseert de editie van Recensie I op B en Recensie II op YBL en F. Hij geeft daarbij de tekst van YBL en F onder elkaar weer; tenzij anders vermeld maak ik gebruik van YBL. De vertaling van Recensie I is van Radner,¹⁴³ de vertaling van Recensie II is van Stokes.¹⁴⁴

7.2 Samenvatting

Recensie I begint met een inleiding tot de slag bij Almu. In deze slag werd er gestreden tussen de Leinstermannen en de Uí Néill. De reden hiertoe was dat de Leinstermannen geen tribuut wilden betalen aan Fergal mac Máel Dúin. Het kostte Fergal een lange tijd om zijn mannen bijeen te brengen, omdat die alleen wilden komen als de gevierde krijger Donn Bó mee zou gaan. Zijn moeder, een weduwe, wilde hem echter pas mee laten gaan nadat zij Máel mac Failbhe, de opvolger van Columcille,¹⁴⁵ gesmeekt had Donn Bó levend terug te laten komen. Hij smeekte op zijn beurt aan Columcille dat Donn Bó veilig terug zou keren naar zijn eigen huis. Donn Bó was namelijk nooit langer dan een dag of een nacht weg bij het huis van zijn moeder.

Nadat Fergal zijn mannen verzameld had, gingen ze op weg naar Almu. Daar in de buurt verbleven ze bij de leproos Áedán. Het leger verbrandde zijn huis en slachtte zijn enige koe; daarom zei hij hun dat God de Uí Néill daarvoor zou straffen. Áedán ging naar Fergals tent om zich te beklagen, maar niemand behalve Cú Bretan, de koning van de Fir Rois, had

¹³⁸ O’Riain 1978, pp. xxi – xxii.

¹³⁹ O’Riain 1978, p. xxii.

¹⁴⁰ O’Riain 1978, p. 62.

¹⁴¹ O’Riain 1978, p. 65.

¹⁴² O’Riain 1978.

¹⁴³ Radner 1978.

¹⁴⁴ Stokes 1903.

medelijden met Áedán. Geen van de koningen, die in de tent waren, overleefde later de slag, behalve Cú Bretan. Cú Bretan voorspelde in een gedicht dat wat de leproos was aangedaan consequenties zou hebben voor de slag. Van dit gedicht zijn twee coupletten geciteerd.

Fergal vroeg aan Donn Bó om hen te vermaken met muziek en verhalen. Donn Bó zei tegen Fergal dat hij dat niet die avond kon doen. Hij beloofde echter dat hij de volgende dag, waar hij ook zou zijn en waar het leger zich dan ook zou bevinden, hij hen wel zou vermaken. Toen vermaakte de nar Úa Maigléine hen die nacht. De volgende dag vond de slag plaats. Hoewel Fergal met een leger van twintigduizend man kwam, werd de slag gewonnen door de Leinstermannen die slechts met negenduizend waren. Aan de kant van Leinster werd de heilige Brigit waargenomen; aan de kant van Fergal werd Columcille gezien. Fergal werd gedood door Áed Mend en Dúnchad mac Murchad. Áed Mend doodde ook Donn Bó. De nar Úa Maigléine werd gevangen genomen en werd gevraagd een narrenschreeuw te schreeuwen. Dat deed hij en die schreeuw was luid en melodieus; zijn schreeuw bleef vanaf dat moment bij de narren van Ierland. Hierna werd zijn hoofd afgesneden. De echo van zijn schreeuw bleef drie dagen en nachten na zijn onthoofding te horen.

Die avond waren de Leinstermannen hun overwinning aan het vieren. Murchad zei dat hij een waardevolle prijs over had voor iemand die een trofee van het slagveld ging halen. Báethgalach ging daarop naar het slagveld naar de plaats waar Fergals lichaam was en hoorde toen een stem uit de lucht die zei:

“timarnadh duib ó rig secht nime: denaid airfited do bar tigerna innocht, .i. d’Fergal mac Maíledúin, cia do-rochrabair sunn uile in bar n-áes dána etir cuislennchu oculus cornaire oculus cruittire: na tairmescad airfhuath, nó écomnart sib d’airfited innocht d’Fergal.”

“It has been commanded to you by the King of seven heavens: make music for your lord tonight, for Fergal son of Máel Dúin; although all of your skilled people have fallen here, pipers and trumpeters and harpists, do not let terror or weakness prevent you from playing tonight for Fergal.”¹⁴⁶

Daarop hoorde de krijger droevige muziek en zang waarna hij een strijdlied hoorde dat zoeter was dan alle muziek die hij ooit hoorde. Hij ging naar het geluid toe en vond het hoofd van Donn Bó. Dat zei tegen hem:

“Na tair ar mamus.” *“Do not come to me.”*¹⁴⁷

De krijger vroeg toen wie hij was. Donn Bó’s hoofd sprak:

“... mise cenn Duinn Bó (...) oculus naidm ronaidmed form irraír airfited in ríge innocht, oculus ná airchóitid dam.”

¹⁴⁵ Columcille was een abt en een priester en is een belangrijke Ierse heilige, ook bekend onder de naam Columba. Zie ook Dillon & Chadwick pp. 174 – 175.

¹⁴⁶ O’Riain 1978, p. 11, editie en Radner 1978, p. 75, vertaling.

¹⁴⁷ O’Riain 1978, p. 11, editie en Radner 1978, p. 75, vertaling.

“... I am the head of Donn Bó (...) and I was pledged last night to entertain the king tonight, so do not harm me.”¹⁴⁸

De krijger vroeg Donn Bó waar Fergals lichaam was. Het hoofd antwoordde:

“*Is é do-aitne frit anall.*” “It shines out before you, yonder.”¹⁴⁹

De krijger vraagt of hij Donn Bó moet meenemen. Donn Bó antwoordde:

“*Is tú as dech lem nom-bera (...) acht ráth Críst dot chinn dianom-ruca, co tuca mé ar amus mo cholla doridise.*”

“I would like you of all to take me (...) but let Christ be your surety that if you take me, you bring me back to my body again.”¹⁵⁰

Báethgalach ging terug naar de Leinstermannen met het hoofd en Murchad zei hem het hoofd op een staak te spietsen. Daar herkende men dat het hoofd van Donn Bó was en ze vroegen hem hen te vermaken. Donn Bó's hoofd draaide toen en zong een lied dat zo droevig was dat alle mannen begonnen te huilen en te weeklagen. Daarna bracht Báethgalach Donn Bó's hoofd weer terug naar zijn lichaam waar hij het op de nek plaatste. Vervolgens ging Donn Bó weer levend terug naar het huis van zijn moeder. Dit was één van de drie wonderen van deze slag. Het tweede wonder was de schreeuw van de nar die drie dagen te horen bleef en het derde de negen duizend die het wonnen van de twintigduizend.

Recensie II begint met de uitleg dat er al sinds lange tijd vijandschap bestond tussen koning Cathal mac Findguine van Leth Moga¹⁵¹ en koning Fergal mac Máel Dúin van Leth Cuin.¹⁵² Allebei hadden rooftochten ondernomen totdat er uiteindelijk vrede werd gesloten tussen hen. Fergal ging op een dag met zijn mannen uit het noorden op pad om tribuut op te halen bij de Leinstermannen in het zuiden. Fergal deed er lang over om zijn mannen te verzamelen omdat die alleen wilden gaan als Donn Bó meeinging. Zijn moeder liet hem alleen met Fergal meegaan als de koning haar Columcilles garantie had gegeven dat Donn Bó veilig terug zou keren. Toen zij dat eenmaal had gekregen ging Donn Bó met Fergal en zijn mannen op pad.

Het verhaal verloopt vanaf hier ongeveer hetzelfde: het leger maakt zijn kamp op in Almu en behandelt de hier naamloze leproos slecht, wederom voelt alleen Cú Bretan mee met de leproos. Verschil is dat hier drie coupletten van het gedicht geciteerd worden, waarvan er in Recensie I twee geciteerd worden. Fergal vroeg Donn Bó om hen te vermaken en Donn Bó zei dat hij het nu niet kon, maar dat hij het de volgende dag zou doen. De nar vermaakte hen

¹⁴⁸ O'Riain 1978, pp. 11 – 12, editie en Radner 1978, p. 75, vertaling.

¹⁴⁹ O'Riain 1978, p. 12, editie en Radner 1978, p. 75, vertaling.

¹⁵⁰ O'Riain 1978, p. 12, editie en Radner 1978, p. 75, vertaling.

¹⁵¹ De zuidelijke helft van Ierland.

toen die avond. In het gevecht dat volgde werden Fergal en Donn Bó gedood. De nar werd door de Leinstermannen gevangen genomen en moest een narrenschreeuw schreeuwen, die zo hard en melodieus was dat veel mannen van Ierland nog steeds de schreeuw van Úa Maigléine hebben. In Recensie I hadden alleen de narren van Ierland deze schreeuw. De nar werd onthoofd en zijn schreeuw bleef volgens sommigen nog drie dagen en nachten te horen.

De Leinstermannen vierden die avond hun overwinning. Murchad stelde een grote prijs beschikbaar voor degene die een hoofd van het slagveld zou halen. Báethgalach ging naar de plaats waar Fergals lichaam lag en hoorde een stem die zei:

“Timarnad dúib ó maig nime airfided bar tigerna do dénam anocht .i. Fergal mac Maíli-dúin; do-rochrabair uili in bar n-éicsib sunn aráen re bar tigerna .i. ri Fergal.”

“Ye have been commanded from the Plain of Heaven to make minstrelsy tonight for your lord, Fergal son of Máel Dúin. Though all ye poets have fallen here together with your lord (d.w.z. koning Fergal).¹⁵³

De krijger hoorde prachtige muziek en daarna een stem. Hij ging op het geluid af en Donn Bó's hoofd zei hem niet naar hem toe te komen. De krijger vroeg hem wie hij was en het hoofd sprak daarop:

“Misi Donn Bó (...) 7 ronaisced orm airfided dom thigerna anocht .i. do Fergal. Ní do Murchad itir.”

“I am Donn Bó (...) and I have pledged to make music tonight for my lord, that is, for Fergal, not by any means for Murchad.”¹⁵⁴

De krijger vroeg hem waar Fergal was, Donn Bó gaf hem aan dat Fergal het schitterende lichaam ginds was. De krijger vroeg toen wie hij was. Donn Bó zei toen:

“Is tú is deach lium nom-bera ar bith (...) acht namá menum-berad Críst mac Dé. Dianom-bera (...) curam-tuca dorigisi com cholaind.”

“Tis thou whom I most prefer, thou shalt take me (...) but only if Christ the Son of God take me. If thou take me (...) bring me again to my body.”¹⁵⁵

De krijger ging met het hoofd van Donn Bó naar Murchad, die het op een staak liet spietsen. De Leinstermannen vroegen Donn Bó hem te vermaken. Donn Bó keerde zijn hoofd naar de muur zodat het donker voor hem werd en zong toen zo droevig voor hen dat zij allemaal droevig werden en moesten huilen. Báethgalach pakte Donn Bó's hoofd en dat zei:

“Maith ém (...) tuidmi mo cheand rim choirp.”

“Good indeed (...) join my head to my body.”¹⁵⁶

¹⁵² De noordelijke helft van Ierland.

¹⁵³ O’Riain 1978, p. 25, editie en Stokes 1903, p. 59, vertaling.

¹⁵⁴ O’Riain 1978, p. 26, editie en Stokes 1903, p. 61, vertaling.

¹⁵⁵ O’Riain 1978, pp. 26 – 27, editie en Stokes 1903, p. 61, vertaling.

¹⁵⁶ O’Riain 1978, pp. 28 editie en Stokes 1903, p. 63 vertaling.

De krijger plaatste het hoofd terug op het lichaam en dat versmolt er meteen mee. Dat was zo omdat Donn Bó volgens het woord van Colum Cille terug moest keren naar zijn moeder.

Cathal vond het jammer dat de slag had plaatsgevonden zonder hem. De Leinstermannen hoorden van zijn vijandschap met Fergal en zij brachten hem Fergals hoofd. Fergals hoofd werd door Cathal gewassen, gekamd en gekleed in fluweel. Zeven ossen, zeven hamels en zeven varkens werden gekookt en al voor het hoofd geplaatst. Het hoofd bloosde in het bijzijn van alle Munstermannen, opende zijn ogen naar God om zijn dank te betuigen voor de eer die hem hier werd bewezen. Het eten werd daarna uitgedeeld aan de armen. Cathal ging naar een bijeenkomst van de Munstermannen om het hoofd van Fergal te begraven en gaf het persoonlijk aan de Uí Néill.

7.3 Analyse

Het sprekende hoofd is hier van de krijger Donn Bó. Behalve als krijger wordt hij in Recensie I omschreven als de beste dichter en verhalenverteller ter wereld. Niemand had zoveel talenten als hij, hij was het beste in paarden trainen, het gebruiken van speren en haren vlechten. Niemand in Ierland was geliefder of mooier dan hij en niemand kon mooier zingen. Ook zijn krijgerskunsten waren voortreffelijk; niemand wilde met Fergal mee als Donn Bó niet mee zou komen. Donn Bó beschermde Fergal tijdens de slag en Fergal viel dan ook pas nadat Donn Bó was gevallen in de strijd. In Recensie II worden zijn talenten niet zo uitvoerig omschreven, ook wordt niet gezegd dat hij de koning beschermt. Wel is het ook daar zo dat zijn deelname aan de slag voorwaarde is voor de andere mannen om met Fergal mee te gaan. In Recensie II treedt hij op als krijger en als dichter wiens zang het mooiste is. In beide verhalen brengt Donn Bó de mannen van Leinster aan het huilen met zijn droevig gezang.

Hoewel Fergal en Donn Bó gevallen zijn in de strijd met de Leinstermannen kan hetgeen men de leproos heeft aangedaan en het niet tonen van medelijden gezien worden als de mogelijke oorzaak tot hun verlies in de strijd. Omdat Fergal gedoemd is te sterven en Donn Bó hem beschermt, zal Donn Bó dus ook moeten sterven. In Recensie I wordt door de leproos gezegd dat ze de wraak van God over zich zullen krijgen voor wat ze hem hebben aangedaan. Daarna volgt het gedicht van Cú Bretan waarin naar voren komt dat wat men de leproos heeft aangedaan niet zonder gevolgen zal zijn. De leproos wordt daar ook *muintir Meic Maire*,¹⁵⁷ ‘de dienaar van de Zoon van Maria’ genoemd. In Recensie II wordt niet door de leproos gezegd dat zij de wraak van God over zich zullen krijgen, maar daarin wordt ook het gedicht van Cú Bretan geciteerd met nog een extra couplet. Cú Bretan is de enige die de slag

overleeft; in Recensie I wordt gezegd dat dat zo is, omdat hij als enige medeleven heeft getoond met de leproos. Er is hier geen sprake van een taboe dat geschonden wordt en zo een mogelijke oorzaak is van de dood, zoals in een aantal voorgaande verhalen. Het lijkt echter wel alsof er een Christelijke ‘gedragsregel’ wordt overschreden door de leproos, de zwakkere partij, op een dusdanig slechte manier te behandelen. Ook de schrijver van het stuk oordeelt hierover; er wordt daadwerkelijk gezegd dat het leger zich slecht gedraagt jegens de leproos. Tevens wordt er in Recensie II gezegd dat zij zich slecht gedragen jegens de kerk door de leproos slecht te behandelen.¹⁵⁸

Donn Bó’s hoofd spreekt nadat het is afgeslagen, zoals ook in de voorgaande verhalen. Een belangrijk verschil is dat Donn Bó na zijn onthoofding niet dood blijft.¹⁵⁹ Nadat het hoofd weer terug is geplaatst op zijn lichaam gaat Donn Bó weer levend terug naar zijn moeder. De reden waarom hij niet dood blijft, is omdat Donn Bó’s moeder nog voordat de slag begonnen is, via Máel mac Failbhe¹⁶⁰ of de koning¹⁶¹ bij de heilige Columcille heeft afgesmeekt dat Donn Bó levend terug zou keren. Dit wordt bij de terugkeer van Donn Bó benadrukt in beide recensies. Voorwaarde voor die terugkeer is dat Donn Bó’s hoofd bij zijn lichaam wordt geplaatst. Hij laat Báethgalach dan ook beloven dat hij zijn hoofd weer terugbrengt naar zijn lichaam. Dit is ongebruikelijk omdat het hoofd normaal gesproken gehouden wordt bij wijze van oorlogstrofee.¹⁶²

Het hoofd van Donn Bó zingt nadat het is afgeslagen. Net zoals voor de onthoofding is de zang van Donn Bó nog steeds even voortreffelijk na zijn onthoofding. Donn Bó beschikt nog over dat zelfde talent dat hij had voordat hij onthoofd werd. Ook lijkt hij er hetzelfde uit te zien, hij wordt immers direct herkend door de Leinstermannen. Zijn dood, ook al is hij hun tegenstander, wordt door hen beklagd.

¹⁵⁷ O’Riain 1978, p. 4.

¹⁵⁸ O’Riain 1978, p. 18.

¹⁵⁹ In *Fled Bricrend* speelt Cú Roí in de gedaante van een angstaanjagende kinkel een onthoofdingsspel met een aantal Ulstermannen. Een Ulsterman mag zijn hoofd afhakken, als hij dat dan ook bij die persoon mag doen. Als Cú Roi eenmaal is onthoofd neemt zijn hoofdloze lichaam zijn afgehakte hoofd mee. Bij zijn volgende bezoek is het hoofd weer vergroeid met zijn lichaam, als was het er nooit af geweest. Zie Henderson 1899 en Draak & de Jong 1986.

¹⁶⁰ Recensie I, de opvolger van Columcille.

¹⁶¹ Recensie II.

¹⁶² Ook het hoofd van de dichter Dallán Forgaill wilde na zijn onthoofding terug naar zijn lichaam. Dallán Forgaill had een lofdicht gemaakt voor de heilige Conall Cóel en vroeg daarvoor als prijs dat hij en de heilige op dezelfde plaats zouden zijn bij de wederopstanding. Later in het verhaal werd Dallán onthoofd tijdens een rooftocht van Vikingen. Zijn hoofd werd in zee gegooid. Zijn lichaam werd naar Conall Cóel gebracht maar zijn hoofd was onvindbaar. Uiteindelijk kwam het hoofd op miraculeuze wijze over de golven terug aan land, op de plaats waar het lichaam was gevonden. Het hoofd werd door Conall Cóel teruggeplaatst op het lichaam, zodat het leek alsof het er nooit vanaf was geweest. Het lichaam kwam niet tot leven, maar werd wel in zijn geheel begraven, klaar om tijdens de wederopstanding in zijn geheel te herrijzen. Zie Nagy 1997, p. 158.

Donn Bó's hoofd maakt muziek voor Fergal omdat hij dat de vorige dag beloofd heeft. Hij doet dit echter pas nadat een stem uit de hemel hem hieraan heeft herinnerd. Mogelijk is het hoofd hier zelfs pas toe in staat nadat de stem uit de hemel gesproken heeft. Als dat zo is, heeft Donn Bó's hoofd dus pas de mogelijkheid om te spreken en muziek te maken als hij daarvoor de vaardigheid heeft gekregen van de hemelse stem. Anderzijds kan het zo zijn dat Donn Bó's hoofd de mogelijkheid al bezat maar dat hij door de stem uit de hemel is aangespoord tot het nakomen van zijn belofte, namelijk het vermaken van Fergal. Het is zeer goed mogelijk dat met de stem uit de hemel de stem van Columcille bedoeld wordt; deze is waargenomen tijdens de slag aan de kant van Fergal en hij is degene die over Donn Bó zou moeten waken omdat Donn Bó's moeder dat afgesmeekt had.

Behalve voor Fergal maakt Donn Bó muziek voor zijn tegenstanders, de Leinstermannen. Waarom hij dat doet, is niet duidelijk. Men beklagt eerst zijn dood en vraagt hem daarna hen te vermaken. Hij draait vervolgens zijn hoofd en gaat dan zingen. In Recensie II draait hij zijn hoofd naar de duisternis en gaat dan pas zingen. Waarom het hoofd eerst draait voordat het gaat zingen is niet duidelijk. Een mogelijkheid is dat het geheel van bewegen en zingen het optreden van Donn Bó vormt, die samen met het versmelten van het hoofd en het tot leven komen van Donn Bó, de grootse kracht van de heilige demonstreert.¹⁶³ Een andere verklaring is dat hij zijn hoofd naar het donker draait om inspiratie te krijgen.¹⁶⁴

De muziek die het hoofd maakt, zorgt ervoor dat de Leinstermannen droevig worden en moeten huilen. Donn Bó heeft hen op zijn eigen wijze laten meevoelen met zijn koning en zijn medestrijders, die zijn gevallen in de strijd. Het feit blijft echter dat ze huilen omdat ze de muziek van Donn Bó zo mooi en droevig vinden, niet omdat ze Donn Bó's verdriet om de dood van Fergal en zijn mannen delen. Mogelijk moet de muziek die Donn Bó maakt bij de Leinstermannen gezien worden als de klaagzang voor Fergal. In Recensie II wordt gezegd dat Donn Bó namelijk niet voor Murchad wil zingen, maar alleen voor zijn eigen heer Fergal. Het zou daarom niet aannemelijk zijn als hij daarna toch voor Murchad gaat zingen om hem te plezieren. Aannemelijker is dat Donn Bó een klaagzang voor Fergal zingt en degenen die hem hebben gedood laat meevoelen met zijn verdriet. Medeleven is een thema dat al eerder is voorgekomen in dit verhaal toen het leger de leproos slecht behandelde. Cú Bretan, de enige die toen medeleven toonde, is ook de enige van die partij die de strijd overleefde.

Een andere belangrijke reden tot het spreken van het hoofd is mogelijk het verzoek van Donn Bó om bij zijn lichaam geplaatst te worden als hij klaar is met zijn optreden. Het

¹⁶³ Nagy 1997, p. 162.

¹⁶⁴ Ó hÓgáin 1988, p. 65.

lijkt bijna een soort betaling te zijn voor het optreden. Het blijkt dat Donn Bó al onthoofd was voordat de krijger hem meenam: Donn Bó zegt immers tegen de krijger die vraagt wie hij is, dat hij het hoofd van Donn Bó is. Hij meldt nadrukkelijk dat hij het hoofd is. In Recensie II versmelt het hoofd met het lichaam op het moment dat de krijger het terugplaatst. Mogelijk had Donn Bó iemand nodig om zijn hoofd fysiek weer met zijn lichaam te verenigen, die dan tevens getuige zou zijn van het wonder van Columcille.

Naast het hoofd van Donn Bó komen we in Recensie II nog een levend hoofd tegen: Fergals hoofd. In Recensie I komt dit niet voor. Fergal mac Máel Dúin is de koning van de noordelijke helft van Ierland en heeft daarom een hoge status. Nadat hij onthoofd is, komt zijn hoofd bij zijn tegenstander Cathal terecht, koning van de zuidelijke helft van Ierland. Die behandelt het hoofd met veel respect. De oude vijandschap lijkt vergeten te zijn en hij behandelt het hoofd met de eer die een koning toekomt. Hij verzorgt het hoofd, kleedt het en zet het een grote vleesmaaltijd voor.¹⁶⁵ Door deze behandeling komt Fergals hoofd ‘tot leven’. Hij bloost ten overstaan van de aanwezigen en opent zijn ogen naar God, om dank te betuigen voor de eer en het respect die hem getoond worden door die behandeling. Daarna wordt zijn hoofd niet gehouden als trofee, het wordt van het zuiden naar de Munstermannen in het noorden gebracht om het aan hen over te dragen. Hiermee lijkt de vijandschap tussen Cathal en Fergal, tussen noord en zuid, over te zijn en met dit gebaar lijken oude misstanden te zijn vergeven.

Fergals hoofd blijft, in tegenstelling tot het hoofd van Donn Bó, nadat het eenmaal is opgeleefd, dood. Het spreekt niet, maar geeft wel tekenen van leven; het bloost en opent zijn ogen. De verklaring die daarvoor gegeven wordt door de schrijver is dat hij zijn ogen opent naar God om dank te betuigen voor de eer die hem door Cathals behandeling is bewezen. Die behandeling is daarom de aanleiding tot het handelen van het hoofd. In *Aided Finn* en *Sanas Cormaic* zagen we dat het hoofd van Finn en het hoofd van Lomna de nar gingen spreken omdat ze een stukje van de maaltijd wilden opeisen omdat ze daar volgens gebruik recht op dachten te hebben. We zien hier dat het hoofd van Fergal een maaltijd wordt voorgeschoteld. Het hoofd hoeft er hier niet om te vragen, het krijgt het al van Cathal. Net zoals het hoofd van Finn en Lomna handelen omdat ze niets te eten krijgen, handelt Fergals hoofd omdat hij het wel krijgt. Hij laat duidelijk merken dat hij zeer op de behandeling van Cathal gesteld is. We zien ook dat deze drie hoofden door hun tegenstanders worden bijgezet en dat ze alledrie

¹⁶⁵ In *Cath Maige Rath* strijden twee koningen, Donnall en Congal, tegen elkaar. Congal wordt gedood en zijn lichaam wordt naar Donnall gebracht. Donnall laat Congal wassen en zet daarna zijn hoofd op de wal van het fort. Vervolgens prijst hij zijn vroegere vijand en pleegzoon middels een lofdicht. Net als Fergal wordt Congals hoofd door zijn vroegere vijand met veel eer behandeld. Zie Marstrander 1911, pp. 244 – 247.

enigszins verwachten dat ze op de juiste wijze behandeld worden door die tegenstander. Cathal reageert zoals het hoort en geeft hem een wasbeurt en een maaltijd; Finn en Lomna's tegenstanders doen dat niet. De drie hoofden reageren daar op gepaste wijze op; Fergal betuigt dank, Finn en Lomna herinneren hun tegenstanders aan de juiste behandelwijze. In het komende hoofdstuk zullen we ook het motief van een blozend hoofd tegenkomen, waar het een andere functie heeft.

In het hoofdstuk over *Reicne Fothaid Canainne* citeerde ik al eerder op het volgende:

“*Atá mo corpán crúach i taobh Letrach dá mbrúach,
atá mo cenn nighe eitir fiena for garbhslighe.*”

“My bloody corpse lies by the side of the Slope of two Brinks,
my head all unwashed is among warrior-bands in fierce slaughter.”¹⁶⁶

Fothad maakt bezwaar tegen het feit dat zijn hoofd ongewassen op het slagveld ligt en wil dus blijkbaar dat zijn hoofd gewassen wordt. Wellicht wil hij de vrouw tegen wie hij dit zegt aansporen om zijn hoofd te gaan wassen. Mogelijk refereert hij aan een gewoonte waarbij het gebruikelijk was een hoofd te wassen. Iets vergelijkbaars zagen we in het bovenstaande bij de bewezen eer aan Fergals hoofd door de verzorging en het aangeboden voedsel.¹⁶⁷ Mogelijk wil ook Fothad dat hem op die wijze eer bewezen wordt, wellicht denkt hij er zelfs recht op te hebben.

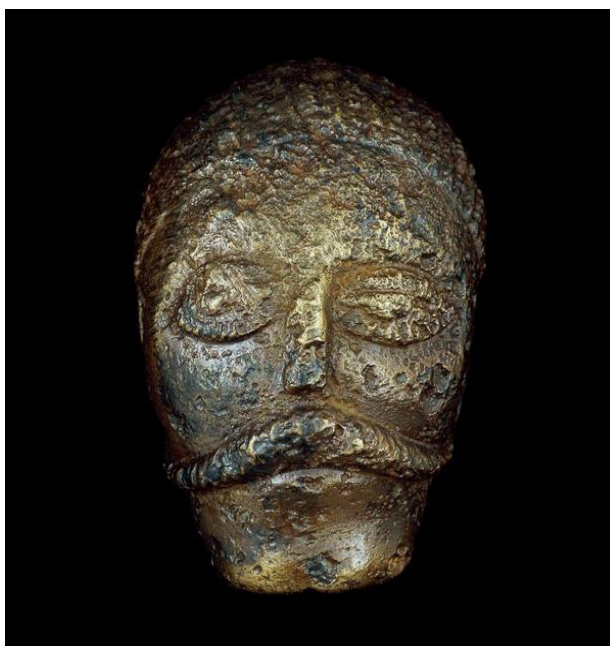
Als laatste wil ik opmerken dat er mogelijk een relatie is tussen narren en onthoofdingen. We zien hier de nar *Úa Maigléine*, die een wonderlijke schreeuw uit, die na zijn onthoofding nog drie dagen in de lucht blijft hangen. Al eerder zagen we een nar genaamd Lomna, die in TBDD en *Sanas Cormaic* onthoofd werd. In *Sanas Cormaic* praat Lomna na zijn onthoofding, in TBDD wordt zijn hoofd tot drie maal toe in en uit de hal geworpen zoals hij zelf al had voorspeld. Omdat dit onderzoek zich richt op het zelf handelende hoofd ga ik hier niet verder op in, maar dit motief verdient meer onderzoek.

¹⁶⁶ Meyer 1910, pp. 10 – 11.

¹⁶⁷ Radner 1978, p. 159: Het hoofd van bisschop Cormac werd op vergelijkbare wijze eervol behandeld door koning Flann van Ierland. Het hoofd van bisschop Cormac werd naar Flann gebracht door zijn mannen, die hem aanspoorden om het hoofd, zo werd gesteld in de tekst, zoals gebruikelijk was onder de knie te verbrijzelen. Flann betreurde het feit dat de bisschop onthoofd was en weigerde zijn hoofd te verbrijzelen. In plaats daarvan nam hij het hoofd in zijn handen, kuste het en droeg het drie maal in het rond. Daarna werd het hoofd eervol naar zijn lichaam teruggebracht. Het lichaam werd daarna naar *Dísert Diarmata* gebracht, waar het voortekenen en wonderen voortbracht. Onduidelijk is het of het hoofd met het lichaam werd meegebracht naar die plaats. Behalve het eervol behandelen van het hoofd komt hier het belang van het verenigen van lichaam en hoofd naar voren, zoals ook bij *Dallán Forgaill* en *Donn Bó*.

7.4 Conclusie

Het hoofd van Donn Bó spreekt nadat een stem uit de hemel hem heeft verteld zijn belofte na te komen om voor Fergal muziek te maken. Volgens de tekst sterven Donn Bó en Fergal in de strijd omdat hun leger de leproos slecht heeft behandeld. Dit is geen taboe, maar kan gezien worden als het schenden van een christelijke gedragsregel. Christelijke motieven spelen een belangrijke rol in dit verhaal. Ten eerste is Columcille verantwoordelijk voor het wonderlijk overleven van Donn Bó. Tevens is Fergals leger door de straf van God gedoemd te verliezen. Als laatste wordt Donn Bó aangespoord tot spreken door een stem uit de hemel, van wie die ook is. Donn Bó heeft de avond voor de slag beloofd zijn koning te vermaken. Hij gaat inderdaad zingen, ondanks het feit dat hij onthoofd is. In Recensie II is er een tweede levend hoofd, koning Fergals hoofd. Het handelt nadat het is verzorgd en een maaltijd is voorgeschoteld. Dit motief van een maaltijd voor het afgesneden hoofd zagen we ook in *Sanas Cormaic* en *Aided Finn*. Een toespeling op het wassen van een hoofd komt ook voor in *Reicne Fothaid Canainne*. Fergals hoofd wordt met respect behandeld en wordt daarna door zijn vroegere vijand overgedragen aan zijn eigen mannen en niet als trofee gehouden. Hij wordt vergeven door zijn vroegere vijand, wederom een christelijk motief.

Hoofd uit Witham, British Museum

8 Talland Étair

8.1 Introductie

Talland Étair, ‘De belegering van Howth’, komt voor in LL en in het 15e eeuwse handschrift Harleian 5280 van de British Library¹⁶⁸ dat wordt gedateerd in de 11e eeuw.¹⁶⁹ De gebruikte editie en vertaling is van Whitley Stokes, die zijn editie baseert op LL.¹⁷⁰ Hij laat een passage weg die waarschijnlijk een interpolatie is.¹⁷¹ De gebruikte editie van die interpolatie is van Mairgréad Ní Dobbs.¹⁷² Het betreft een dialoog tussen de boodschapper Leborcham en Conchobors vrouw Mugain, deze passage is voor dit onderzoek niet van belang.

8.2 Samenvatting

Dichter¹⁷³ Athirne Ailgesach van Ulster staat bekend als een meedogenloos man, die een man om zijn enige oog zou vragen, of een vrouw in haar kraambed, of zoveel schatten als hij wil. Hij is op verzoek van koning Conchobor op een ronde door Ierland. Op een dag komt hij aan in het zuiden van Leinster, waar de Leinstermannen hem geschenken aanbieden in ruil voor het niet betreden van hun land. Ze willen namelijk niet dat hij Leinster betreedt, omdat ze bang zijn dat Athirne satires over hen zal maken. Athirne wil echter de Leinstermannen provoceren door satires over hen te maken, zodat ze hem komen doden. De Ulstermannen zullen dan op hun beurt de Leinstermannen komen aanvallen om Athirne te wreken. Hij vraagt hun om een schat die moeilijk te verkrijgen is, maar die ze uiteindelijk aan hem kunnen geven. Dan gaat hij op weg naar de koning van de Leinstermannen, Mess-gegra. Hoewel Athirne niet welkom is, laat Mess-gegra Athirne toch met zijn vrouw slapen, om zijn eer en de eer van de Leinstermannen niet te verliezen. Hij verklaart tegen Athirne dat geen Ulsterman haar ooit van hem weg zou kunnen nemen, tenzij hij haar vanwege zijn eer weg zou geven. Athirne antwoordt dan dat hij niet zal stoppen¹⁷⁴ voordat Mess-gegra’s hoofd en zijn vrouw door een Ulsterman worden weggedragen. Dat haalt Mess-gegra over om Athirne toch welkom te heten.

¹⁶⁸ Stokes 1887, p. 47.

¹⁶⁹ Thurneysen 1921, p. 506.

¹⁷⁰ Stokes 1887, p. 47.

¹⁷¹ Stokes 1887, p. 47.

¹⁷² Ni Dobbs 1949.

¹⁷³ Een dichter heeft de macht om door middel van satires de eer van een koning of krijger in gevaar te brengen. Door een verzoek van een dichter te weigeren of hem niet voldoende te belonen liep de persoon in kwestie het risico dat zo’n gevreesde satire over hem gemaakt zou worden. Zie ook Dillon & Chadwick 1967, p. 101.

¹⁷⁴ In de tekst wordt niet aangegeven waarmee Athirne niet zal stoppen, maar mogelijk bedoelt hij het verlies van eer door het maken van satires.

Na zijn bezoek aan Mess-gegra maakt hij een ronde door Leinster, waarbij hij driemaal vijftig vrouwen met zich meeneemt, allemaal vrouwen van vooraanstaande Leinstermannen. Athirne wil na een tijdje met zijn buit van vijftig vrouwen naar Ulster terugkeren, maar de Leinstermannen komen achter hem aan om hun vrouwen op te eisen. De Ulstermannen komen om Athirne te beschermen en raken in gevecht met de Leinstermannen. Conall Cernach neemt ook deel aan de strijd, nadat zijn broers Mess-dead en Loegaire zijn gevallen. Hij ontmoet Mess-gegra, die door een wonderlijk voorval zijn hand verloren heeft. Conall vraagt hem naar zijn broers. Mess-gegra antwoordt dat hij ze niet aan zijn riem draagt.¹⁷⁵ Conall vindt dit een schande en wil de strijd aangaan met Mess-gegra. Omdat deze echter maar één hand heeft, bindt Conall Cernach zijn eigen arm op zijn rug. Er volgt een gevecht waarbij Mess-gegra het onderspit delft. Hij zegt dan tegen Conall Cernach:

“Rofetarsa niragasu corruca mochendsa lett; 7 tabair mochend fortchend 7 morddan forthorddan.”

“ I know¹⁷⁶ thou wilt not go till thou takest my head with thee. Take thou my head on thy head and my glory on thy glory.”¹⁷⁷

Conall Cernach onthoofdt Mess-gegra en zet het hoofd op een steen. Een druppel bloed valt van het hoofd op een andere steen, waar het doorheen de grond in zakt. Hij zet het hoofd op die steen en het hoofd gaat van die steen naar de grond en daarna naar de rivier waar zij zojuist hebben gevochten. Tot op dat moment heeft Conall Cernach de bijnaam ‘de schele’, omdat hij scheel is. Dat is één van de drie schandes van Ierland. Conall neemt het hoofd van Mess-gegra en zet het op zijn eigen hoofd. Het zakt naar zijn schouder toe en vanaf dat moment is Conall niet meer scheel. Conall gaat daarna in zijn strijdswagen verder en zijn wagenmenner rijdt de strijdswagen van Mess-gegra. Ze komen vijftig vrouwen tegen: Buan, de vrouw van Mess-gegra en haar gevolg. Conall wil dat zij met hem meegaat en laat haar het hoofd van Mess-gegra zien. Het hoofd wordt afwisselend rood en wit. Conall vraagt Buan waarom het hoofd steeds van kleur verandert. Ze vertelt hem dat Mess-gegra ooit eens tegen Athirne heeft verklaard dat een Ulsterman haar nooit mee zou kunnen nemen, tenzij hij haar weg zou geven. Zijn woord staat op het punt gebroken te worden en daarom wordt het hoofd steeds rood en wit. Buan vraagt aan Conall of zij om haar man mag treuren alvorens zij met hem meegaat. Conall stemt daarmee in. Buan slaakt een rouwkreet en gooit zichzelf achterover, zodat ze sterft. Zij wordt daar begraven. Conall vraagt Mess-gegra’s wagenmenner om Mess-gegra’s hoofd mee te nemen, maar die antwoordt dat hij het hoofd

¹⁷⁵ Stokes 1887, p. 59, Hier worden vermoedelijk de hoofden van de broers mee bedoeld.

¹⁷⁶ Stokes vertaalt *rofetarsa* als ‘I wot’.

¹⁷⁷ Stokes 1887, pp. 60 – 61, editie en vertaling.

niet kan dragen. Dan laat Conall hem de hersenen eruit halen en laat het hoofd bij zijn vrouw achter. De hersenen worden gemengd met leem en daar wordt een bal van gerold.

8.3 Analyse

Het hoofd dat bloost, is het hoofd van Mess-gegra. Er wordt in deze tekst weinig informatie gegeven over Mess-gegra. Er wordt verteld dat hij koning is van Leinster en dat hij een broer heeft, die Mes-róida heet en dat hun ouders beiden doofstom zijn. Zijn vrouw is Buan. Mess-gegra wordt gedood door Conall Cernach. Conall wil de dood van zijn twee broers wreken en gaat daarom een gevecht met Mess-gegra aan. Als deze op het punt staat verslagen te worden door Conall vraagt hij hem zijn hoofd af te slaan en letterlijk zijn hoofd op Conalls hoofd te plaatsen en zijn *ordan*, zijn eer, aan Conalls eer toe te voegen. Conall neemt Mess-gegra het hoofd af en zet het even neer op een steen. Dan gebeuren er een aantal wonderlijke dingen. Ten eerste gaat het bloed dat van het hoofd komt dwars door een steen heen de grond in. Daarna beweegt Mess-gegra's hoofd van de steen naar beneden de rivier in, waar ze zojuist gevochten hebben. Waarom het bloed de grond in gaat en het hoofd op weg gaat naar de rivier is niet duidelijk. Tevens is het niet duidelijk of het hoofd ook in de rivier terechtkomt.¹⁷⁸ Mogelijk is het hoofd vies en wil het gewassen worden in de rivier. Iets vergelijkbaars is te vinden in *Reicne Fothaid Canainne*, waarin Fothad aangeeft dat zijn hoofd ongewassen op het slagveld ligt, wat een mogelijke aansporing is om het te gaan wassen. In *Cath Almaine* bloost het hoofd van Fergal en slaat zijn ogen op als dank voor de eer die hem bewezen wordt door zijn hoofd te wassen, te kammen en te voeden. Een andere mogelijkheid is dat het een soort voorbode is van wat er later gaat gebeuren als Conall het hoofd op zijn eigen hoofd zet. Het hoofd zakt van de steen naar beneden, het zakt daarna van Conalls hoofd naar Conalls schouder. Het bloed is dwars door de steen heen gegaan. Er wordt niet vermeld of er ook iets speciaals met het bloed gebeurt dat uit Mess-gegra's hoofd komt als Conall het op zijn hoofd zet. Mogelijk zou het bloed Conalls schedel in kunnen gaan, net zoals het door de steen is gegaan, om zo Mess-gegra's eer of kracht door te geven. Door te doen wat Mess-gegra hem zegt, voegt Conall Mess-gegra's hoofd aan zijn eigen hoofd toe. Deze handeling geneest zijn veronderstelde scheelheid.¹⁷⁹ Er wordt verteld dat die scheelheid van Conall één van de drie

¹⁷⁸ Enkele gedichten van de *Dindshenchas* gaan over hoofden in bronnen en andere wateren, zie Gwynn 1913 pp. 326 – 327 *Loch Riach*, 436 – 437 *Sliab Gam* en Gwynn 1924 pp. 258 – 259, *Loch Cenn*, 300 – 301 *Tipra Brothlaige* en 222 – 225 *Lecc Thollchind*.

¹⁷⁹ *Clóen* betekent naast 'scheel' ook 'gebukt' of 'krom'.

gebreken is van de Ulstermannen.¹⁸⁰ Mess-gegra zei zijn eer aan Conalls eer toe te voegen en door zijn gebrek weg te nemen heeft hij dat gedaan.¹⁸¹ Hij draagt via zijn hoofd iets van zichzelf over aan Conall.¹⁸²

Conall neemt daarna Mess-gegra's hoofd mee en komt diens vrouw tegen. Conall wil haar meenemen als onderdeel van zijn buit. Het hoofd protesteert hiertegen door afwisselend te blozen en wit weg te trekken. Hij heeft namelijk eerder tegen de Athirne gezegd dat geen Ulsterman haar mee kon nemen. Hoewel Conall haar nog steeds mee wil nemen laat hij haar een moment rouwen om haar man. Ze werpt zich dan naar achteren waardoor ze sterft en daar ter plaatse begraven wordt. Zij kan niet meer door Conall Cernach meegenomen worden, dus Mess-gegra's woord wordt niet gebroken. Mogelijk heeft het protest van Mess-gegra's hoofd haar aangezet zichzelf van het leven te beroven, omdat zij niet wilde dat zijn woord gebroken zou worden. De wagenmenner van Mess-gegra wil het hoofd niet mee nemen. Mess-gegra's hersenen worden daarom verwijderd en het hoofd wordt daar begraven bij zijn vrouw. Van de hersenen maakt men met leem een bal en deze wordt als trofee gehouden.¹⁸³

8.4 Conclusie

Mess-gegra is koning van Leinster. Hij wordt gedood door Conall Cernach om zijn broers te wreken. Mess-gegra's hoofd doet verschillende dingen. Hij beweegt langs een steen naar beneden richting de rivier, mogelijk om aan te geven dat hij gewassen wil worden. Het zakken vanaf de steen naar beneden is vergelijkbaar met het zakken van het hoofd vanaf Conalls hoofd naar zijn schouder. Mess-gegra's hoofd voegt dan, zoals hij zelf van tevoren voorspeld heeft, zijn eer toe aan Conalls eer. Het hoofd zorgt er namelijk voor dat deze genezen wordt van zijn scheelheid. Daarna protesteert het hoofd tegen het breken van zijn woord door te

¹⁸⁰ In *Serglige Con Culainn* komen de drie gebreken van de Ulstermannen ook voor, zie ook Thurneysen 1921, p. 417 – 418.

¹⁸¹ Dillon & Chadwick 1969, p. 88. Een lichamelijk gebrek kan er bij een koning zelfs toe leiden dat hij geen koning meer kan zijn.

¹⁸² In *Aided Ailella ocus Conaill Cernaig* geneest melk, gedronken uit Conalls schedel, de Ulstermannen van hun zwakte. Zie Thurneysen 1921, pp. 579 – 583.

¹⁸³ In de verhalentraditie rond Conchobor speelt deze hersenbal een rol bij zijn dood. Conchobor wordt in *Aided Chonchobuir* in zijn hoofd getroffen door de hersenbal. De hersenbal kan niet meer verwijderd worden omdat Conchobor dan zou sterven. De Ulstermannen kiezen ervoor te leven met deze schande, omdat ze Conchobor niet willen missen als koning. Ze proberen de hersenbal te maskeren door de huid eromheen dicht te naaien met garens in de kleur van Conchobors haar. Conchobor is door de aanwezigheid ernstig beperkt in zijn handelen. Afhankelijk van de recensie vertellen christenen of de druïde Cathbad aan Conchobor over de kruisiging van Christus. Conchobor vertelt dat als hij in de buurt was geweest tijdens de kruisiging hij dan zijn macht zou hebben laten gelden. Hij windt zich daarmee zo op, dat de hersenbal uit zijn hoofd springt. Zo wordt hij nog voor hij sterft gedoopt door zijn eigen bloed uit die wond, waarna hij de hemel mag binnentreden. Zie Thurneysen 1921, pp. 534 – 539.

blozen en wit weg te trekken. Uiteindelijk wordt zijn woord niet gebroken, omdat zijn vrouw zelfmoord pleegt alvorens Conall de kans krijgt haar mee te nemen.

Monster met hoofden in zijn klauwen, La Tarasque, Frankrijk

9 Finn en de Verschijningen

9.1 Introductie

Van ‘Finn en de Fantomen’ bestaat een versie in proza¹⁸⁴ en twee versies in poëzie.¹⁸⁵ Ze zijn afkomstig uit de volgende handschriften:

- Codex Vossianus lat.qu.7 van de Universiteit van Leiden, 16 ^e eeuw	V (proza)
- Book of Leinster, 12 ^e of 13 ^e eeuw	LL (poëzie)
- Handschrift A 20 van de Franciscaner Bibliotheek, 17 ^e eeuw	F (poëzie)
- RIA, 24 P 5, 17 ^e eeuw	P (poëzie)

Kuno Meyer dateert de tekst van V in de 10^e eeuw,¹⁸⁶ de tekst van LL in de 11^e eeuw.¹⁸⁷ Gerard Murphy dateert de tekst van V in de 11^e of de 12^e eeuw,¹⁸⁸ de tekst van LL begin 12^e eeuw,¹⁸⁹ en de tekst van F in de tweede helft van de 12^e eeuw.¹⁹⁰ De oudste versie, Recensie I, in proza, is afkomstig uit V. Recensie II, afkomstig uit LL en F, is in poëzie. P wordt in dit onderzoek verder niet gebruikt omdat het een vroeg Modern Ierse tekst is.¹⁹¹ Over de verhouding tussen LL en F zegt Murphy het volgende:

“It (LL) is much superior to the Duanaire version (F), contains stanzas that are lacking in the Duanaire, gives the correct forms of place-names which are corrupt in the Duanaire and preserves an old reading in many instances where the Duanaire has adopted a modernized one.”¹⁹²

Daarbij moet opgemerkt worden dat in een later onderzoek naar de datering van de diverse gedichten uit F, door John Carey beargumenteerd wordt dat de datering van deze gedichten door Murphy mogelijk te laat is.¹⁹³

9.2 Samenvatting

In Recensie I is het begin van het verhaal verloren gegaan. De eerste regels van de tekst geven een beschrijving van een *aithech*, een kinkel of een reus, met een afschrikwekkend zwart uiterlijk. De *aithech* verwelkomde Finn, Oisín en Cailte en leidde hun paarden weg. Hij vergrendelde de deur van zijn huis en de drie mannen gingen op de houten rand van een bed zitten. De *aithech* maakte een vuur voor hen en de rook zorgde ervoor dat ze bijna stikten.

¹⁸⁴ Stern 1897, pp. 1 – 23.

¹⁸⁵ Stokes 1886, pp. 289 – 307 en Mac Neill 1908 pp. 28 – 30.

¹⁸⁶ Meyer 1910, p. xxiii.

¹⁸⁷ Meyer 1910, p. xxv.

¹⁸⁸ Murphy 1941/53, p.26.

¹⁸⁹ Murphy 1941/53, p. 25.

¹⁹⁰ Murphy 1941/53, p. 25.

¹⁹¹ Nagy 1997, p. 318.

¹⁹² Murphy 1941/53, p. 25.

¹⁹³ Carey 2003, pp. 16 – 18.

Twee andere afschrikwekkende bewoners van het huis kwamen in hun richting. Er was een zwarte kol met drie hoofden: één om te lachen, één om te treuren en één om te slapen. Ook was er een man zonder hoofd, die een oog in zijn borst had. De *aithech* beval de bewoners van het huis om wat muziek te maken, totdat er een maaltijd bereid zou zijn voor Finn, Oisín en Cailte. Vervolgens rezen er negen lichamen en negen hoofden op, die negen afschuwelijke kreten slaakten. De kol, de romp en de *aithech* beantwoordden de kreten met nog afschrikwekkendere schreeuwen. Het allerergste geluid van allen maakte de romp. Uiteindelijk werden ze stil. De *aithech* stond op en doodde het paard van Finn. De bewoners maakten hetzelfde lawaai weer. De *aithech* complimenteerde hen met de mooie muziek die zij maakten. De *aithech* roosterde het hoofd van Finns paard op het vuur en serveerde het bijna rauw aan Finn. Deze wilde het niet aannemen omdat hij het niet gewoon was om zoiets te eten. Door de weigering van het voedsel werd de reus boos en er begon een gevecht. Finn, Oisín en Cailte werden in een hoek gedreven, waar ze door de wezens geteisterd werden. Dit duurde de hele nacht, maar plotseling vielen ze alledrie flauw. De volgende dag werden ze wakker en zagen dat het huis en de bewoners verdwenen waren. Zij en hun paarden waren ongeschonden. Finn stak zijn duim in zijn mond en maakte gebruik van *teinm laeda*, een soort magisch ritueel.¹⁹⁴ Zo kwam hij er achter dat degenen die hem hadden aangevallen de drie fantomen van de Taxusvallei waren, die zo hun zuster Cuillenn met de Brede Muil wilden wreken, die zij eens hadden gedood.

In Recensie II uit LL leidt de verteller het gedicht in door te zeggen dat Finn vandaag naar een bijeenkomst geweest was en dat dat voor iedereen plezierig was behalve voor hem, Guaire de Blinde. Vroeger, toen Finn eens het huis van Fiachu bezocht, noemde men hem nog niet Guaire de Blinde. Na deze introductie begint het eigenlijke verhaal.

Guaire vertelt dat Finn eens op een bijeenkomst in Clochair was, waar hij en de Munstermannen paardenraces hielden. Het zwarte paard van de *druí* Díl mac Dá-Chrech won daar drie belangrijke prijzen. Fiachu, zijn kleinzoon, vroeg toen of hij het paard mocht ruilen tegen een grote hoeveelheid vee. Díl stemde hiermee in. Fiachu gaf het zwarte paard aan Finn, samen met een wagen en een ander paard voor zijn wagenmenner. Ook gaf hij Finn een aantal bijzondere wapens en drie speciale honden. Finn bedankte Fiachu en ging met zijn mannen op weg en verbleef drie dagen en nachten in het huis van Cachér, waar zij feest vierden. Finn beloofde Cachér rijkelijk. Finn ging naar de Luachair¹⁹⁵ en maakte een ritje met zijn zwarte paard. Guaire en Cailte probeerden tegen hem te racen, maar het paard was te snel. Ze reden

¹⁹⁴ Voor meer informatie over *teinm laeda* zie Nagy 1985, pp. 23, 137, 214.

¹⁹⁵ Een gebied in Munster.

een lange tijd tot ze uitkwamen in Bairnech. Daar aangekomen stopten ze en het bleek dat het al bijna avond was. Toen ze op zoek gingen naar een verblijf voor de nacht zagen ze een huis dat ze op die plaats nog niet eerder hadden gezien. Ze gingen er naartoe en werden met onheilspellende geluiden onthaald. Een grijze *aithech* nam hun paarden over en vergrendelde de deur. De *aithech* heette hen welkom. Terwijl ze op de harde rand van een bed plaatsnamen, maakte de *aithech* een vuur. De rook deed hen bijna stikken. Ook was er een kol in het huis, die drie hoofden had. Aan de andere kant van het huis was er een man zonder hoofd, met een oog in zijn borst. De *aithech* beval de bewoners van het huis om op te staan en muziek te maken voor de koning. Negen lichamen en negen hoofden rezen op en slaakten negen kreten. Het was een afschuwelijk geluid. De kol en de man zonder hoofd beantwoordden de schreeuwen. Zijn schreeuw was het allerergste. De *aithech* doodde daarna de paarden. De stukken paardenvlees werden op spitten gestoken en bij het vuur geplaatst. Ze werden vrijwel rauw aan Finn geserveerd. Hij weigerde het vlees, omdat hij nog nooit rauw vlees had gegeten en het ook niet van plan was ooit te doen. De *aithech* en de andere bewoners van het huis vielen hen daarom aan. Het vuur doofde en tijdens het gevecht werden ze in een hoek gedreven. Dankzij Finn werden ze niet door de wezens gedood. Toen de zon opkwam vielen de drie mannen flauw en toen ze bijkwamen was het huis tezamen met zijn bewoners verdwenen. De mannen en hun paarden waren allen ongeschonden. Ze reden terug en vertelden de rest wat er gebeurd was. Ze waren aangevallen door de drie verschijningen van de Taxusvallei, die hun zuster Cuillenn met de Brede Muil wilden wreken.

Recensie II uit F gaat grotendeels als LL maar heeft een aantal verschillen. Toen het drietal eenmaal was aangekomen in het huis beval de *aithech* de bewoners van het huis om een lied te zingen voor Finn. Negen lichamen en negen hoofden rezen op en slaakten negen vreselijke kreten. De *aithech* beantwoordde de kreten samen met een man zonder hoofd met één oog. De kreet van die man zonder hoofd was het ergste van allemaal. De *aithech* doodde de paarden en hakte ze in stukken. De stukken stak hij aan spitten en plaatste die rond het vuur. Hij serveerde de stukken aan Finn, maar die weigerde het vlees omdat hij nog nooit eerder paardenvlees had gegeten en dat ook niet van plan was ooit te doen. De *aithech* viel hen daarom aan. Het gevecht duurde tot de ochtend en toen de zon opkwam, vielen ze alledrie flauw. Toen ze bijkwamen waren zij en hun paarden ongeschonden en het huis en zijn bewoners waren verdwenen. Deze wezens waren de negen verschijningen van de Taxusvallei die hun zuster, Cuillenn met de Brede Voet, wilden wreken. Het verhaal eindigt met de onthulling dat Guaire de Blinde in werkelijkheid Cailte is.

9.3 Analyse

Negen hoofden slaken vreselijke kreten. Dit gegeven is in alle recensies hetzelfde. Niet alle personages komen in alle recensies voor. Ik geef hieronder ter verduidelijking een overzicht van de aanwezigen in het huis

In F komen voor:

- de negen hoofden en de negen lichamen
- de *aithech*
- de man zonder hoofd met een oog in zijn borst
- Finn, Oisín en Cailte, die onthult dat hij de verteller Guaire de Blinde is

In Recensie I en LL komen voor:

- de negen hoofden en de negen lichamen
- de *aithech*
- de kol met de drie hoofden
- de man zonder hoofd met een oog in de borst
- Finn, Cailte en Oisín, die later de verteller Guaire de Blinde blijkt te zijn

In Recensie I en in LL wordt niet duidelijk van wie de hoofden zijn. In F wordt aan het einde van het verhaal verteld dat Finn en zijn mannen zijn aangevallen door de negen verschijningen van de Taxusvallei. Het enig negental dat voorkomt in F zijn de negen hoofden en de negen onthoofde lichamen. Hierdoor is het mogelijk dat in deze versie de negen hoofden en lichamen samen de negen verschijningen van de Taxusvallei zijn. Deze negen hebben een zuster: Cuilleann met de Brede Voet. Zij wilden hun zuster wreken op Finn.¹⁹⁶ Ook is het mogelijk dat alle wezens in het huis samen de verschijningen van de Taxusvallei zijn in verschillende vormen.

In Recensie I en LL wordt er niet gesproken over de negen verschijningen van de Taxusvallei, maar over de drie verschijningen van de Taxusvallei. Het drietal dat bedoeld wordt, bestaat mogelijk uit de *aithech*, de kol met de drie hoofden en de eenoog zonder hoofd. De kol en de man zonder hoofd worden in tegenstelling tot de andere recensies niet geïntroduceerd in F. De kol komt in F helemaal niet voor, wel speelt de eenoog zonder hoofd een rol bij de beschrijving van het vreselijk gekrijs. De drie verschijningen van de Taxusvallei willen zich wreken op hun zuster Cuilleann met de Brede Muil. Het is mogelijk dat alle wezens in het huis verschillende verschijningsvormen zijn van de drie verschijningen van de

Taxusvallei zijn. De *aithech*, de kol en de eenoog vormen opgeteld drie wezens en de negen hoofden en de lichamen zijn drie maal drie wezens.

De functie van de hoofden is het bang maken of anderszins imponeren van Finn en zijn mannen. De hoofden beginnen met schreeuwen als de *aithech* ze gebiedt muziek te maken voor Finn, omdat de maaltijd nog niet klaar is. Het geboden amusement is echter verschrikkelijk. De geluiden die de hoofden maken zijn afschuwelijk, vals en doen bijna fysieke schade. In de verschillende recensies komt naar voren dat de ‘muziek’ die ze maakten bijna de schedel van Finn, Oisín en Cailte deed breken. Tevens wordt verteld dat de muziek de doden bijna kon doen ontwaken. Recensie I voegt er aan toe dat de zwakkeren van hart er van zouden flauwvallen. Als de hoofden hun gekrijs inzetten, antwoorden de andere aanwezigen daarop en samen maken ze nog vreselijkere muziek. Nadat Finn het vlees, dat de *aithech* hem aanbiedt, heeft geweigerd, begint er een gevecht. Of de hoofden en de onthoofde lichamen daaraan deelnemen, is niet duidelijk.

Aan het einde van de nacht vallen de mannen in zwijm. Als ze wakker worden, is alles als bij toverslag verdwenen en vinden zij zichzelf en hun paarden die gedood waren ongeschonden terug, alsof alles een droom was. Van Recensie I is het begin verloren gegaan, hoe men bij het huis is gekomen is niet duidelijk. In de twee gedichten komt men bij het huis terecht na een wilde race. Die race doet denken aan het verdwalen dat in verschillende verhalen tot een ontmoeting met figuren uit de andere wereld leidt.¹⁹⁷ Aan het einde van het verhaal vallen de mannen flauw, er wordt gezegd dat er een *nél* in hun hoofd komt, een ‘wolk’, ‘mist’, of ‘flauwte’. Dit doet denken aan verwalen in de mist, ook een mogelijkheid om met figuren uit de andere wereld in ontmoeting te komen. De *nél* komt echter pas aan het einde van het verhaal in hun hoofd. Het zwarte paard van Finn is mogelijk ook een bovennatuurlijk dier; het is van een *druí* geweest en geen enkel dier is sneller gebleken. Wellicht is niet alleen de race, maar juist de race op dit speciale paard een middel tot het lokken van hen naar het mysterieuze huis.

In Recensie I komt Finn er op bovennatuurlijke wijze achter wie ze daar in het huis tegenover zich hebben gehad. Hij steekt zijn duim in de mond en maakt gebruik van *teinm*

¹⁹⁶ Finn wordt in twee latere verhalen door drie vrouwelijke bovennatuurlijke wezens, geheten Camóg, Iarnach en Cuilleann, gevangen gehouden tot Goll mac Morna hen doodt. Zie MacNeill 1908 pp. 86 – 92, 200 – 208, editie en vertaling en O’Grady 1892 deel I pp. 306 – 310, deel II pp. 343 – 347, editie en vertaling.

¹⁹⁷ In *Compert ConCulainn* zijn Conchobor, zijn dochter of zuster Deichtine en hun gevolg op een dag aan het jagen op een vlucht vogels. Nadat ze hen lange tijd gevolgd hebben, worden ze overvallen door de nacht. Er wordt gezocht naar een onderkomen, maar het enige dat gevonden wordt, is een tot op dat moment onbekend huis. Ze worden daar welkom geheten door het echtpaar dat daar woont en brengen er de nacht door. Daar gebeuren een aantal wonderlijke dingen. De volgende dag zijn het huis en zijn bewoners verdwenen. Zie Thurneysen 1921, pp. 268 – 273.

laeda, een soort magisch ritueel.¹⁹⁸ In de gedichten wordt aan het einde vermeld wie de verschijningen waren zonder dat duidelijk is hoe de verteller dat te weten is gekomen. In L wordt niet duidelijk vermeld wie Guaire de Blinde nu werkelijk is, maar uit de tekst kan toch als snel opgemaakt worden dat hij Oisín is. Ook in F lijkt dit zo te zijn, onder andere aan uitspraken als “*lenuimse 7 Cáoilte*”, “Ik volg en Cailte”¹⁹⁹. Als laatste couplet van F maakt Guaire de Blinde echter bekend dat hij Cailte is.

9.4 Conclusie

De hoofden in dit verhaal zijn in F mogelijk verschijningsvormen van de negen verschijningen van de Taxusvallei, die de wraakactie op Finn en zijn mannen op touw hebben gezet. In Recensie I en L zijn ze, als een veelvoud van het getal drie, mogelijk ook verschijningsvormen van de drie verschijningen van de Taxusvallei. Ook is het mogelijk dat de hoofden instrumenten zijn van de verschijningen van de Taxusvallei om hun wraakactie te helpen slagen. De hoofden beginnen met bewegen en krijsen wanneer de *aithech* hun daar opdracht toe geeft. De afschuwelijke geluiden, die de hoofden maken, zijn bedoeld om angst aan te jagen of minimaal te imponeren, mogelijk zelfs een poging om fysieke schade te doen. Als Finn en zijn mannen later worden aangevallen is het niet duidelijk of de hoofden ook meevechten. Het lijkt alsof de ontmoeting tussen Finn en deze vreemde wezens in een andere wereldlocatie heeft plaatsgevonden.

25 Stone pillar with carvings of severed human heads re-used as a threshold and (beyond) stone with carved head flanked by skull-niches. Entremont, Provence, before 123 BC.

Pilaar met ingekerfte hoofden, Entremont, Frankrijk

¹⁹⁸ Vergelijk dit ook met de *imbas* in hoofdstuk 5.

¹⁹⁹ Mac Neill 1908, p. 28.

10 Buile Suibhne

10.1 Introductie

Buile Suibhne, ‘De waanzin van Suibne’, is gevonden in drie manuscripten:²⁰⁰

- B IV van de Royal Irish Academy (17^e eeuw) B
- 23 K 44 van de Royal Irish Academy (1721-1722) K
- 3410 van de Bibliotheque Royale te Brussel (1692). L

J.G.O’Keeffe baseert zijn editie op de tekst van B. Hij plaatst hierbij de volgende kanttekening:

‘On the whole, I consider that the readings of K are better than those of B, and I would have made it the basis of my text were it not that in the poems many stanzas which occur in B are absent from K.’²⁰¹

In L komt vrijwel geen poëzie voor, op sporadisch geciteerde eerste regels na. Tevens ontbreekt in dat handschrift het gedeelte dat O’Keeffe in zijn editie heeft ondergebracht bij de alinea’s 13 tot 63. Hij dateert de tekst op grond van taalkundig bewijs tussen 1200 en 1500.²⁰² Daarbij zegt hij dat de tekst nauw samenhangt met twee andere verhalen, namelijk de Slag van Mag Rath en het Feestmaal van Dún na nGéd.²⁰³ O’Keeffe veronderstelt dat het mogelijk is, dat *Buile Suibhne* in dezelfde periode is geschreven als deze teksten. Myles Dillon deelt deze mening ook.²⁰⁴ Hij dateert deze teksten respectievelijk in de 10e en de 11e eeuw.²⁰⁵ Máire Herbert stelt dat de poëzie in de Slag van Mag Rath ouder is dan de tekst in proza.²⁰⁶ Zij dateert de tekst van het Feestmaal van Dún na nGéd aan het eind van de 11e of in het begin van de 12e eeuw.²⁰⁷ Joseph F. Nagy zegt het volgende over de tekst en de datering van *Buile Suibhne*:

‘An extensive body of poetry in Middle-Irish is attributed to this figure (Suibne), whose tale is told in a twelfth- or thirteenth-century prose composition framing most of these poems.’²⁰⁸

10.2 Samenvatting

Suibne Mac Colmán was de koning van de Dál nAraide. Toen Suibne op een dag de klank van een kerkklok hoorde, vertelde men hem dat de heilige Rónán een kerk aan het bouwen was op zijn grond. Hij wilde op weg naar Rónán, maar zijn vrouw hield hem tegen door zijn

²⁰⁰ O’Keeffe 1913, pp. xii – xv.

²⁰¹ O’Keeffe 1913, p. xiv.

²⁰² O’Keeffe 1913, p. xvi.

²⁰³ O’Keeffe 1913, p. xvi.

²⁰⁴ Dillon 1948, p. 94.

²⁰⁵ Dillon 1946, pp 65 – 57.

²⁰⁶ Herbert 1989, pp. 78, 81.

²⁰⁷ Herbert 1989, p. 75.

mantel vast te houden, waardoor hij haar met de mantel in haar handen achterliet en naakt verder ging. Aangekomen bij Rónán zag hij dat die bezig was psalmen te zingen. Suibne pakte zijn psalter en gooide het in het meer. Terwijl hij daarna de heilige wilde wegdragen, kwam er een boodschapper van Congal Cláen, die hem verzocht deel te nemen aan de slag van Mag Rath. Suibne ging op weg en ondertussen bracht een otter Rónáns psalter zonder beschadigingen terug uit het water.

Rónán ging naar Congal Cláen om vrede te stichten tussen hem en zijn vijand, maar zonder succes. Samen met zijn geestelijken sprenkelde hij wijwater over de legers, maar toen ze Suibne wilden besprenkelen doodde hij één van de geestelijken met zijn speer en gooide hij daarna zijn speer naar Rónán. Die kaatste af op zijn bel en de schacht vloog door de lucht. Rónán vervloekte Suibne toen, dat hij door de lucht zou vliegen als zijn speer en zou sterven door een speer, net als de priester die hij gedood had. Toen het gevecht begon, werd Suibne vreselijk bang van de herrie van de slag en vluchtte, gek geworden, vliegend van het slagveld. Daarna zwierf hij door Ierland.

Op een dag werd Suibne gevangen door zijn vriend Loingsechán. Onder zijn hoede kreeg hij zijn verstand weer terug en werd zelfs weer koning. Op een dag herinnerde een oude vrouw hem echter aan zijn gekte en zij wond hem zo op, dat hij opnieuw op de vlucht sloeg en volgens Rónáns vloek de lucht in vloog. De vrouw achtervolgde hem en terwijl Suibne van haar wegvluchtte, hoorde hij het geluid van een groep jagende mannen. Dit herinnerde hem aan de slag waarna hij weer zijn verstand verloor. Na een lange tijd wilde hij weer terugkeren naar zijn volk, omdat hij zijn verstand weer terug begon te krijgen. Dit werd aan Rónán geopenbaard en deze bad dat Suibne niet meer zijn kerk zou kunnen vervolgen bij terugkomst.

Toen Suibne aankwam in het midden van Sliab Fuait stopte hij daar. Om middernacht zag hij daar vreemde verschijningen: lichamen zonder hoofd en hoofden zonder lichaam. Daarnaast zag hij vijf kwade grijze hoofden zonder lichamen bij hen, die schreeuwend en heen en weer gaand zich over de weg bewogen. Zij zeiden het volgende tegen elkaar:

“Geilt é,” ar an céthenn. “Gelt Ultach,” ar an dara cenn. “A lenmhain co maith,” ar an treas cenn. “Gurab fada an lenmhain,” ar an cethramadh cenn. “Nogo ría fairrge,” ar an cuigedh cenn.

“He is a madman,” said the first head; “a madman of Ulster,” said the second head; “follow him well,” said the third head; “may the pursuit be long,” said the fourth head; “until he reaches the sea,” said the fifth head.²⁰⁹

²⁰⁸ Nagy 1997, p. 194.

²⁰⁹ O’Keeffe 1913, pp. 122 – 125 , editie en vertaling.

De hoofden joegen Suibne vervolgens op de vlucht en achtervolgden hem. Ze sprongen tegen hem op en raakten hem op verschillende delen van zijn lichaam. Ze joegen hem zo lang op, totdat hij uiteindelijk de lucht in vloog. Toen staakten de hoofden hun achtervolging en het bleek dat onder de hoofden die hem achtervolgden ook geiten- en hondenhoofden waren geweest. Na een lange vlucht rustte hij uit en hij bedacht dat hij het verdiende zo te zijn als hij was, omdat hij anderen zoveel narigheid had aangedaan.

Uiteindelijk kwam Suibne bij de heilige Mo Ling en zijn klooster terecht. Mo Ling verwelkomde hem en vroeg hem iedere avond terug te komen van zijn omzwervingen zodat zijn verhaal opgeschreven kon worden. Het was namelijk voorbestemd dat zijn verhaal daar zou worden geschreven en dat hij een christelijke begrafenis zou krijgen. Mo Ling liet zijn kokkin Muirghill iedere dag een maaltijd voor hem klaarmaken. De kokkin zette haar voet dan in een hoop koeienmest en die vulde die met melk, waar Suibne dan bij kwam liggen om hem leeg te drinken. Maar de echtgenoot van de kokkin, de varkenshoeder Mongan, was jaloers op de aandacht die ze aan Suibne gaf en stak hem op een dag met een speer, terwijl hij melk lag te drinken. Voor zijn dood biechtte hij zijn zonden op bij Mo Ling en ontving van hem de laatste sacramenten. Toen viel hij dood neer en Mo Ling en zijn geestelijken plaatsten allen stenen op zijn graf. Nadat Mo Ling zijn begrafenisrede had gesproken ontwaakte Suibne. Mo Ling nam hem mee naar de kerk. Suibne leunde daar tegen de deurpost en slaakte een zucht. Daarop ging zijn ziel naar de hemel en zijn lichaam werd eervol begraven door Mo Ling.

10.3 Analyse

Suibne komt tijdens zijn omzwervingen een aantal hoofden tegen. Van wie deze hoofden zijn is niet bekend. Suibne begon net zijn verstand terug te krijgen en wilde terugkeren naar zijn volk. De heilige Rónán wilde dat niet omdat hij bang was dat Suibne zijn kerk weer zou vervolgen. Rónán verzocht in een gebed dat God niet zou toestaan dat Suibne de kerk nog eens kwaad kon doen. God verhoorde zijn gebed en zorgde voor de verschijning van de hoofden, toen Suibne om middernacht op Sliabh Fuaid was. Of deze hoofden er nu fysiek aanwezig waren, of dat Suibne ze in een visioen ziet, is niet duidelijk. De verschijning bestond uit vijf onthoofde lichamen en vijf hoofden zonder lichaam. Daarnaast waren er vijf boze grijze hoofden zonder lichaam die schreeuwend op neer bewogen over de weg. Deze hoofden praten met elkaar. Als Suibne luistert wat ze te zeggen hebben, hoort hij hoe ze over hem denken: ze zeggen dat hij gek is, een gekke Ulsterman.

Suibne hervindt zijn verstand bij zijn vriend Loingsechán en wordt weer koning, maar verliest zijn verstand weer nadat hij door de vrouw wordt herinnerd aan zijn gekte, daarna door haar wordt opgejaagd en uiteindelijk harde geluiden hoort van een jachtschare. De grijze boze hoofden doen dit alles ook, ze jagen hem op, maken vreselijk lawaai en herinneren hem aan zijn gekte door hem een gekke Ulsterman te noemen. Daarnaast zeggen ze dat ze hem zullen opjagen tot hij bij de zee aankomt. Als Suibne bang van ze weg wil rennen, komen ze angstaanjagend gillend achter hem aan. Naast het huiveringwekkend gegil springen ze ook tegen hem op en geven hem kopstoten. Er gaat een vernietigende kracht uit van de hoofden die Suibne achterna jagen; het geluid van de hoofden die tegen de bomen, rotsen en de grond aan slaan, doet hem denken aan een wilde waterstroom die vanaf een hoge berg naar beneden stort. Uiteindelijk vlucht Suibne, volgens Rónáns vloek, vliegend de wolken in. Dan pas staken de hoofden hun achtervolging. Op dat moment wordt er in de tekst gesproken van geiten- en hondenhoofden, die naast de andere hoofden Suibne ook achtervolgen. Ook deze hoofden, die er of bijgekomen zijn tijdens de achtervolging, of nog niet eerder genoemd zijn, staken hun achtervolging.

Bij alle drie de malen dat hij (opnieuw) gek wordt, spelen harde geluiden een rol. Allereerst hoort Suibne het harde geluid van de slag, de tweede maal hoort hij het geluid van de groep mannen en de derde maal het geluid van de schreeuwende hoofden. Opvallend is dat de hoofden hem willen opjagen tot aan de zee. De oude vrouw, die hem voor de tweede maal gek maakte, is op een rots in zee gestorven. Of dit van invloed is op het feit dat de hoofden hem moedwillig naar de zee willen jagen, is niet bekend. De hoofden staken hun achtervolging echter al eerder, namelijk nadat Suibne opnieuw als een vogel van de grond loskomt. Naast het feit dat dit onderdeel is van de vloek van Rónán, lijkt het alsof dit vliegen het definitieve bewijs is dat Suibne echt (weer) gek geworden is. De achtervolging van de hoofden mist zijn doel dan ook niet: Suibne is gekker dan ooit tevoren. Hij beseft na enige tijd dat hij zijn gekte verdient, omdat hij anderen zoveel leed heeft berokkend. Zijn gekte heeft hij via Rónán gekregen van God. De hoofden kunnen daarom gezien worden als een instrument van God, die ervoor zorgen dat Suibne middels zijn gekte bestraft wordt en tot inkeer zal komen voor wat hij Gods mensen en Zijn kerk had aangedaan.

God zorgde voor de huiveringwekkende verschijning van de hoofden omdat Rónán gebeden had de kerk te beschermen tegen Suibne. De eerste maal dat Suibne koning was, heeft hij Rónáns geestelijken en de kerk namelijk kwaad aangedaan. Toen hij zijn verstand voor de eerste maal hervond, kreeg hij zijn koningschap weer terug. Mogelijk wilde Rónán voorkomen dat Suibne weer koning zou worden als hij voor de tweede maal zijn verstand

terug zou krijgen. Als hij namelijk nog steeds dezelfde houding zou hebben tegenover hem en de kerk, zou Suibne hen weer kwaad kunnen doen. Door te voorkomen dat Suibne zijn verstand terugkreeg, zorgde Rónán ervoor dat hij en de kerk niet nogmaals gevaar konden lopen.

10.4 Conclusie

Van wie de hoofden in dit verhaal zijn, is niet bekend. Hun functie is, net zoals in 'Finn en de Verschijningen' lawaai maken en angst aanjagen. Ze zijn door God gestuurd omdat de heilige Rónán om hulp gebeden had. De hoofden jagen Suibne op met veel lawaai en geweld en herinneren hem aan zijn gekte. Zo zorgen ze ervoor dat hij voor de derde maal in het verhaal gek wordt. Hierdoor beschermen zij de kerk tegen Suibne, die als hij weer bij zinnen zou komen, de kerk mogelijk opnieuw kwaad zou doen. Tevens komt hij na de ontmoeting met de hoofden voor het eerst in het verhaal tot inkeer en beseft hij dat hij zijn gekte verdient omdat hij velen kwaad heeft gedaan.

Opgestapelde afgesneden hoofden, Entremont, Frankrijk

11 Conclusie

Sprekende of handelende hoofden in Oud- en Middeliere literatuur hebben verschillende functies. Als eerste komen we het hoofd of de geestverschijning van Fothad Canainne tegen, die de ongelovigen als waarschuwing vertelt dat alle geneugten op aarde niets te betekenen hebben als men God niet aanbidt, omdat anders na de dood de hel staat te wachten. Dit inzicht verwerft hij pas nadat hij gevallen is in de strijd. Tevens waarschuwt hij de vrouw om niet tegen een dode te spreken en snel weg te gaan van het slagveld voordat haar iets kan gebeuren. Ook het hoofd van Súaltaim geeft een waarschuwing. Deze waarschuwing geeft hij al als hij nog in leven is, maar daar wordt dan geen gehoor aan gegeven.

Het hoofd of de geestverschijning van Fothad Canainne zorgt middels de *reicne* voor zijn nalatenschap; hij wil een graf en geeft aan dat zijn hoofd ongewassen op het slagveld ligt. Hij wil mogelijk dat zijn hoofd gewassen wordt. Ook Fergals hoofd wordt gewassen en gekleed en krijgt een maaltijd voorgeschoteld. Vanwege deze eervolle behandeling slaat hij zijn ogen op naar God en bloost hij. Mess-gegra's hoofd gaat mogelijk op weg naar de rivier omdat het niet vies wil blijven van de strijd die hij zojuist met Conall Cernach heeft geleverd. Fergals hoofd krijgt eveneens een maaltijd voorgeschoteld en vindt dat een eervolle behandeling. De hoofden van Finn en Lomna spreken juist omdat zij geen deel van de maaltijd krijgen voorgeschoteld. Een deel waarvan ze vinden dat het hun toebehoort, eventueel vanwege een taboe op het ontzeggen van een stukje van de maaltijd voor afgeslagen hoofden. Het hoofd van Conaire spreekt nadat Mac Cécht hem het drinken gaf, waardoor hij van zijn magische dorst verlost werd. Hij prijst Mac Cécht voor het volbrengen van die moeilijke taak. Al deze hoofden hechten belang aan de behandeling die men ze geeft; de één dringt op een goede behandeling aan, de ander betuigt er zijn dank voor en de hoofden, die zich tekort gedaan voelen, protesteren. Opvallend is dat ze, op Fothad en Donn Bó na, niets zeggen over hun lichaam.

De magische dorst die Conaire overviel tijdens zijn leven is blijkbaar nog niet over na zijn onthoofding. Mac Cécht verlost hem ervan door het hoofd water te geven en daarop begint het Mac Cécht te prijzen. Ook bij Súaltaim zien we dat iets dat voor zijn dood gaande is, volbracht wordt na zijn dood; er wordt immers pas actie ondernomen op Súaltaims waarschuwing nadat zijn hoofd hem nogmaals geeft. Mess-gegra's hoofd protesteert door te blozen tegen het breken van zijn woord, iets dat hij bij leven heeft gezegd. Ook Donn Bo's hoofd handelt - nadat de hemelse stem hem toespreekt - vanwege een belofte die hij bij leven gedaan heeft. Deze hoofden handelen allen nadat ze gestorven zijn, op grond van iets wat

ingezet of gezegd is toen ze nog niet onthoofd waren. In de jongste verhalen hebben de levende hoofden, die Finn en Suibhne belagen, voornamelijk als functie hun angst aan te jagen. In het geval van Finn is dat uit wraak, in het geval van Suibhne zorgen de hoofden er ook voor dat Suibhne weer zijn verstand verliest, zodat hij de kerk geen schade kan berokkenen.

De levende hoofden in ‘Buile Suibhne’ zijn anoniem. De krijsende hoofden in ‘Finn en de verschijningen’ kunnen eventueel een vorm van de verschijningen van de Taxusvallei zijn, maar helemaal zeker is dat niet. Van de hoofden in de oudere verhalen is het wel duidelijk van wie ze zijn. Fothad en Finn zijn beiden leiders van een *fían* en Conaire, Fergal en Mess-gegra zijn koningen. Ook Lomna, Donn Bó en Sualtaim hebben een hoge status. Lomna de Nar is één van Finns mannen en beschikt over speciale kennis, Donn Bó is een gevierd krijger en dichter en Súaltaim is de aardse vader van Cú Chulainn. Hij heeft een eigen schare en heeft, samen met Cú Chulainn, geen last van de zwakte van de Ulstermannen. De hoge status die ze hebben, vervalt niet na hun onthoofding. Bij Conaire bijvoorbeeld is het duidelijk dat hij zichzelf nog steeds als koning ziet; hij noemt zichzelf immers nog koning. Er wordt voor een aantal hoofden goed gezorgd en wie beneden zijn stand behandeld wordt, laat het er niet bij zitten.

Finn beschikt na zijn dood over veel van de eigenschappen die hij, toen hij nog in leven was, ook had. Hij dicht en maakt gebruik van zijn speciale vermogens. Lomna beschikte ook over speciale kennis, zoals hij demonstreerde met de manier waarop hij Finn op de hoogte stelde van het bedrog van de vrouw. Ook zijn hoofd lijkt over speciale kennis te beschikken. Het lijkt dus dat deze hoofden niet van persoonlijkheid of van eigenschappen veranderen. Dit komt ook naar voren bij Donn Bó. Het hoofd van deze gevierde dichter kan nog steeds prachtige muziek maken. Conaire bedankt en prijst zijn krijger Mac Cécht, zoals hij wellicht ook zou doen voor zijn onthoofding. Mess-gegra’s hoofd is het er niet mee eens dat zijn vrouw wordt meegenomen. Hij protesteert tegen het breken van zijn woord, net zoals hij zou doen als hij nog in leven zou zijn. Een groot verschil is te vinden bij Fothad. Fothad beschikt over een belangrijk inzicht dat hij tijdens zijn leven niet bezat, namelijk dat een goed aards leven niets waard is na de dood als God niet aanbeden wordt, omdat de hel dan te wachten staat. Dit nieuw verworven inzicht geeft hij door als onderdeel van zijn nalatenschap.

Conaire, Finn en Súaltaim vinden allen de dood na het schenden van een taboe, Fergal sterft in de strijd na het overtreden van een christelijke gedragsregel en Lomna sterft omdat hij Finn toch heeft verteld dat zijn vrouw hem ontrouw was, ondanks haar smeekbede. Het lijkt derhalve alsof deze personen sterven omdat ze een bepaalde regel overtraden. Donn Bó sterft niet echt. Hij wordt onthoofd, maar komt later weer tot leven als zijn hoofd weer op zijn nek

wordt gezet, vanwege de smeekbede van Donn Bó's moeder aan een heilige. Van Finn, Conaire, Lomna en Mess-gegra is de dood van tevoren voorspeld.

Samenvattend handelen of spreken de hoofden in de zeven oudere verhalen om iets af te maken dat zij voor hun onthoofding begonnen waren. Daarbij protesteren ze als hun woord, dat ze toen ze in leven waren gegeven hebben, gebroken wordt na hun dood. Ook protesteren ze tegen een onjuiste behandeling van hun hoofd, of bedanken juist voor een goede behandeling. De hoofden zijn veelal van personen met een hoge status en verliezen die status niet na hun onthoofding. Ook behouden de hoofden grotendeels de eigenschappen die zij voor hun onthoofding hadden. De aanleiding tot de dood van een aantal van hen is het schenden van een taboe of een christelijke gedragsregel. De functie van de hoofden in de jongste verhalen is anders. Deze hoofden hebben als functie om angst aan te jagen, terwijl bij de oudere verhalen de hoofden juist helemaal niet angstaanjagend zijn. Terwijl de hoofden uit de zeven oudere verhalen toebehoorden aan bekende personen met een hoge status, zijn de hoofden in de twee jongste verhalen spookverschijningen, waarbij de hoofden in 'Finn en de verschijningen' vormen kunnen zijn van de bovennatuurlijke wezens van de Taxusvallei.

In *Reicne Fothad Canainne*, de oudste en als eerste geanalyseerde tekst in dit onderzoek, wordt de *reicne* in de proza-introducties toegeschreven aan het hoofd van Fothad, maar in de *reicne* zelf noemt hij zichzelf een spookverschijning. Ook de hoofden in de jongste verhalen zijn spookachtig. Fothad Canainne maakte iets af na zijn dood, de spookachtige hoofden in de jongste verhalen jagen angst aan. Deze twee functies zien we ook terug bij spoken in hedendaagse spookverhalen.

Tijdens dit onderzoek is naar voren gekomen dat er verschillende overeenkomsten gevonden zijn tussen de handelingen van sprekende hoofden. Ook in Middelnwelshe literatuur bestaat een verhaal met een sprekend hoofd, geheten *Branwen Uerch Lyr*, 'Branwen dochter van Llyr'. Daarin komt het sprekende hoofd van Bran voor. Handelende hoofden komen dus niet exclusief voor in Oud- en Middeliere literatuur. Verder onderzoek naar levende hoofden in anderstalige middeleeuwse literatuur zou kunnen ingaan op de vraag in hoeverre het verschijnsel van levende hoofden buiten Oud- en Middeliere literatuur voorkomt en of er wellicht overeenkomsten zijn in thematiek. Interessant is het wellicht om na te gaan of dit een verschijnsel is dat alleen voorkomt in Keltische of Indo-europese literatuur, of dat er sprake is van universele thema's. Tevens zou er verder onderzoek gedaan kunnen worden naar een mogelijk verband tussen narren en onthoofdingen, de achtergrond en herkomst van Súltaim en de personages die de naam Lomna Drúth delen.

12 Bibliografie

- Borsje, Jacqueline: *From chaos to enemy: encounters with monsters in early Irish texts. An investigation related to the process of christianization and the concept of evil*, Turnhout: Brepols Publishers 1996
- Borsje, Jacqueline: 'Kijken met een heroïsch en monastiek oog: betrokkenheid en distantie bij het lezen van oude Ierse teksten' in: *Nederlands theologisch tijdschrift*, jaargang 52, 1998, vol. 4, pp. 265 – 282
- Borsje, Jacqueline: 'Omens, ordeals and oracles: on demons and weapons in early Irish texts' in: *Peritia* 13, 1999, pp. 224 – 248
- Borsje, Jacqueline: 'Über die Identität van Nár Túathcháech aus der verlorengegangenen Erzählung Echtrae Crimthainn Nia Náir' in: *Studien und Texte zur Keltologie* 6, 2004, pp. 169 – 193
- Borsje, Jacqueline: 'The 'terror of the night' and the Morrígain: Shifting faces of the supernatural,' te verschijnen in 2005
- Chadwick, Nora J.: 'Imbas forosnai' in: *Scottish Gaelic Studies* 4, 1935, deel II, pp. 97 – 135
- Dillon, Myles: *The cycles of the kings*, Londen – New York: Oxford University Press, 1946
- Dillon, Myles: *Early Irish literature*, Dublin: Four Courts Press, 1948
- Dillon, Myles & Nora Chadwick: *The Celtic realms*, Londen: Weidenfield and Nicolson, 1967
- Draak, Maartje & Frida de Jong: *Van helden, elfen en dichters*, Amsterdam: Meulenhoff, 1979
- Draak, Maartje & Frida de Jong: *Het feestgelag van Bricriu*, Amsterdam: Meulenhoff, 1986
- Ford, Patrick K.: *The poetry of Llywarch Hen*, Berkeley – Los Angeles – Londen: University of California Press, 1974
- Gwynn, Edward: *The metrical dindshenchas*, vol. III, Dublin: Hodges, Figgis & Co, 1913
- Gwynn, Edward: *The metrical dindshenchas*, vol. IV, Dublin: Hodges, Figgis & Co, 1924
- Henderson, George: *Fled Bricrend*, ITS 2, Londen: ITS, 1899
- Herbert, Maire. 'Fled Duin na nGed: A Reappraisal' in: *Cambridge Medieval Celtic Studies* 18, 1989, pp. 75 – 87
- Hull, Vernam: 'The death of Fothath Cananne' in: *ZCP* 20, 1936, pp. 400 – 404

- Jongeling, Karel & Mick van Rootseler (eds.): *De Mabinogion*, Nijmegen: Stichting Uitgeverij de Keltische Draak, 2001
- Knott, Eleanor: *Togail Bruidne Da Derga*, Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1936
- Koch, John T. & John Carey: *The Celtic heroic age*, Oakville, Connecticut & Aberystwyth: Celtic Studies Publications, 1994
- Mac Cana, Proinsias, *Celtic Mythology*, Londen: Hamlyn, 1970
- Mac Eoin, Gearóid, 'The dating of Middle Irish texts' in: *Proceedings of the British Academy* 68, 1981, pp. 109 – 137
- Mac Neill, Eoin: *Duanaire Finn: the book of lays of Fionn*, ITS 7, Londen: ITS, 1908
- Marstrander, Carl: 'A new version of the battle of Mag Rath', in: *Ériu* 5, 1911, pp. 226 – 247
- McCone, Kim: *Pagan past and Christian present in early Irish literature*, Maynooth: An Sagart, 1990
- Meyer, Kuno: 'The death of Finn mac Cumail' in: *ZCP* 1, 1897, pp. 462 – 465
- Meyer, Kuno: *The death-tales of the Ulster heroes*, Dublin: Hodges, Figgis & Co., 1906
- Meyer, Kuno: *Fianaigeacht: being a collection of hitherto inedited Irish poems and tales related to Finn and his Fiana*, Dublin: Hodges, Figgis & Co., 1910
- Meyer, Kuno: 'Sanas Cormaic' in: *Anecdota from Irish manuscripts*, vol. IV, Halle: Max Niemeyer, 1912
- Meyer, Kuno: 'Miscellanea Hibernica' in: *University of Illinois studies in language and literature* 4, vol. 2, Illinois: University of Illinois, 1917
- Murphy, Gerard: *Duanaire Finn: the book of lays of Fionn*, ITS 43, Londen: ITS, 1941/53
- Nagy, Joseph Falaky: *The wisdom of the outlaw: the boyhood deeds of Finn in Gaelic narrative tradition*, Berkely – Los Angeles – Londen: University of California Press, 1985
- Nagy, Joseph Falaky: 'Hierarchy, heroes and heads: Indo-European structures in Greek myth' in: Edmunds, Lowell (ed.): *Approaches to Greek myth*, pp. 200 – 238, Baltimore: John Hopkins University Press, 1990
- Nagy, Joseph Falaky: *A new introduction to Buile Suibhne, the frenzy of Suibhne, being the adventures of Suibhne Geilt: a Middle-Irish romance*, ITS Subsidiary Series 4, Dublin: ITS, 1996
- Nagy, Joseph Falaky: *Conversing with angels and ancients: literary myths of medieval Ireland*, Dublin: Four Courts Press, 1997

- Ní Dobbs, Maigréad C.: ‘Agallamh Leborchaim’ in: *Études Celtiques* V, 1949, pp. 154 – 161
- Ó Cathasaigh, Tomás: ‘On the Cín Dromma Snechta version of Togail Bruidne Da Dergae’ in: *Ériu* 41, 1990, pp. 103 – 114
- Ó Cathasaigh, Tomás: ‘Sírabad Súaltaim and the order of speaking among the Ulaid’ in: Smelik, B., R. Hofman, C. Hamans & D. Cram (eds.): *A companion in linguistics: A festschrift for Anders Ahlqvist on the occasion of his sixtieth birthday*, Nijmegen: Stg. Uitgeverij de Keltische Draak, 2005
- Ó Cuív, Brian: ‘Notes on Togail Bruidne Da Derga’ in: *Celtica* 17, 1985, pp. 73 – 90
- O’Donovan, John: *Annals of Ireland: three fragments*, Dublin: Dublin University Press, 1860
- O’Donovan, John & Whitley Stokes: *Cormac’s Glossary*, Calcutta: The Irish Archaeological and Celtic Society, 1868
- O’Grady, Standish H.: *Silva Gadelica I*, Londen: Williams & Norgate, 1892
- O’Grady, Standish H.: *Silva Gadelica II*, Londen: Williams & Norgate, 1892
- Ó hÓgáin, Dáithí: *Fionn Mac Cumhaill: images of the Gaelic hero*, Dublin: Gill and Macmillan, 1988
- O’Keefe, J.G.: *Buile Suibne, the frenzy of Suibne*, ITS 12, Londen: ITS, 1913
- O’Keefe, J.G.: *Buile Suibhne*, Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1952
- O’Rahilly, Cecile: *Táin Bó Cúailnge: from the book of Leinster*, Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1970
- O’Rahilly, Cecile: *Táin Bó Cúailnge: Recension I*, Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1976
- O’Riain, Pádraig: *Cath Almaine*, Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1978
- Petterson, Gerd: *Finn and the Fíán: reflections of ancient Celtic myth and institutions in early and medieval Ireland*, Gotenburg: Göteborgs Universitet, 1999
- Quin, E.G. (ed.): *Dictionary of the Irish language, based mainly on Old and Middle Irish materials*, the compact edition, Dublin: RIA, 1998
- Radner, Joan Newlon: *Fragmentary annals of Ireland*, Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1978
- Sjöblom, Tom: ‘Mind – Stories: a cognitive approach to the role of narratives in the early Irish tradition’ in : *Cambrian Medieval Celtic Studies* 47, 2004, pp. 59 – 72
- Stern, Ludwig, Chr.: ‘Le manuscrit Irlandais de Leide’, in: *RC* 13, 1897, pp. 1 – 23
- Stokes, Whitley: *Three Irish glossaries*, Londen: Williams and Norgate, 1862

- Stokes, Whitley: 'Find and the phantoms', in: *RC* 7, 1886, pp. 289 – 307
- Stokes, Whitley: 'The siege of Howth' in: *RC* 8, 1887 pp. 47 – 64
- Stokes, Whitley: 'Cóir anman: The fitness of names' in: Stokes, W. & E. Windisch (eds.): *Irische Texte*, vol. 2, Leipzig: Hirzel, 1897, pp. 285 – 444
- Stokes, Whitley: 'The destruction of Dá Derga's Hostel' in: *RC* 22, 1901, pp. 9 – 61, 165 – 215, 282 – 329, 390 – 437
- Stokes, Whitley: 'The battle of Allen' in: *RC* 24, 1903, pp. 41 – 70
- Thomson, Derick S.: *Branwen uerch Lyr*, Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1986
- Thurneysen, Rudolf: *Die irische Helden- und Königsage bis zum 17. Jahrhundert*, Halle: Max Niemeyer, 1921
- Thurneysen, Rudolf: *A grammar of Old Irish*, Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1998
- West, Máire: 'The genesis of *Togail Bruidne Da Derga*: a reappraisal of the 'two-source' theory' in: *Celtica* 23, 1999, pp. 413 – 435
- Williams, Ifor: *Pedeir keinc y Mabinogi*, Cardiff: Gwasg Prifysgol Cymry, 1974

Appendix: Gebruikte afkortingen

Bibliotheken

BL	British Library
NLI	National Library of Ireland
RIA	Royal Irish Academy
TCD	Trinity College Dublin

Handschriften

B	RIA, B IV
D	RIA, D IV 2
E	BL, Egerton 92
Eg	Bl, Egerton 1782
F	RIA, Book of Fermoy
Fb	Franciscaner Bibliotheek, 17 ^e eeuw handschrift
H	TCD, H 2.17
H2	TCD, H.1.14
K	RIA, 23 K 44
LL	TCD, Book of Leinster
L	Bibliothèque Royale te Brussel, 3410
P	RIA, 24 P 5
U	RIA, Lebor na hUidhre
V	Rijksuniversiteit Leiden, Codex Vossianus lat.qu.7
YBL	TCD, Yellow Book of Lecan

Overige Afkortingen

ITS	Irish Texts Society
RC	Revue Celtique
TBC	Táin Bó Cúailnge
TBDD	Togail Bruidne Da Derga
ZCP	Zeitschrift für Celtische Philologie